

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЦЕНТР ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ТА ДИСТАНЦІЙНОГО (ЗАОЧНОГО) НАВЧАННЯ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: ЕКСПОРТНА ОРІЄНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ АГРАРНИХ
КОРПОРАЦІЙ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ

Здобувачки вищої освіти магістерського рівня, II курсу,
групи МЕМз-21-1,
спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини»,
освітня програма (міжнародні економічні відносини)

(підпис)

Месаблішвілі Марії Нугзарівни
(прізвище, ім'я, по батькові)

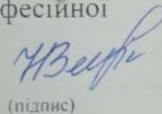
Науковий керівник

(підпис)

Стежко Н.В, д.е.н., професор
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Керівник освітньо-професійної
програми

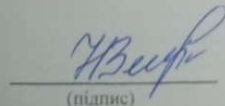

(підпис)

Стежко Н.В, д.е.н., професор
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту за рішенням кафедри
протокол від « 19 » січня 2023 № 2

Завідувач
кафедри

(підпис)

Стежко Н.В, д.е.н., професор
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Реєстрація № 8

23.01.2023
(дата)

[підпис]
(підпис відповідальної особи)

Результати перевірки

90 захисту
(до захисту, на доопрацювання)

03.01.2023
(дата)

[підпис]
(підпис)

Результат захисту

84 / B
(оцінка)

07.02.2023
(дата)

[підпис]
(підпис)

Голова комісії:

[підпис]
(підпис)

Карелюк А.А.
(ініціали, прізвище)

Члени комісії:

[підпис]
(підпис)

Степанюк Н.В.
(ініціали, прізвище)

[підпис]
(підпис)

Белінська Л.В.
(ініціали, прізвище)

[підпис]
(підпис)

Толста О.В.
(ініціали, прізвище)

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: керівника, голови комісії, членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ				
1. Зміст кваліфікаційної магістерської роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наявність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	26		07.02.2023 Керівник д.д. Григорук Н.В. Григорук Беліков І.В. Жаботинський Р.В. Рябенко М.С. Григорук
2. Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	8		
3. Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від 0 до 5	4		
4. Рецензент	від 0 до 5	4		
РАЗОМ БАЛІВ*	від 0 до 50	42		
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповідь	від 0 до 10	8		07.02.2023 Григорук Н.В. Беліков І.В. Жаботинський Р.В. Рябенко М.С. Григорук
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	3		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	24		
5. Апробація (участь у конференціях)	від 0 до 10	2		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	47		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	84		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	ЕКТС Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підписи)
84	B	4	07.02.2023	Григорук Н.В. Беліков І.В. Жаботинський Р.В. Рябенко М.С. Григорук

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	B	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	CX	2 (незадовільно)

Навчально-науковий інститут/факультет Центр післядипломної освіти та дистанційного (заочного) навчання

Кафедра міжнародних економічних відносин

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

Освітня програма «Міжнародні економічні відносини»

Затверджую
Завідувач кафедри

14.06.2021 2021

Завдання на кваліфікаційну магістерську роботу здобувачу вищої освіти

Месабішвілі Марії Нугзарівни

1. Тема кваліфікаційної магістерської роботи

Експортна орієнтація українських аграрних корпорацій на міжнародних ринках

Затверджена наказом ректора від «31» грудня 2021 №138

2. Строк здачі закінченої роботи – 8 грудня 2022 р.

3. Цільова установка

Мета роботи – визначення вектору експортної орієнтації українських аграрних корпорацій на міжнародних ринках.

Об'єктом дослідження є структура експорту українських аграрних корпорацій.

Предметом дослідження є теоретико-практичні аспекти експортної орієнтації українських аграрних корпорацій на міжнародних ринках.

Базою дослідження є Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Державна служба статистики України, Світова організація торгівлі, Європейська асоціація вільної торгівлі, Конференції ООН з торгівлі та розвитку, Світовий банк.

4. Вихідні дані до роботи: положення, які висвітлені в статтях, монографіях, наукових публікаціях вітчизняних та зарубіжних вчених.

5. Перелік графічного матеріалу: 12 рисунків, 7 таблиць.

6. Зміст кваліфікаційної магістерської роботи (перелік питань за кожним розділом):

1) сутність експортного потенціалу аграрних підприємств та його основні складові елементи;

2) роль міжнародної торгівлі у розвитку міжнародного ринку аграрного виробництва;

3) розвиток експортного потенціалу аграрного сектору економіки України;

4) аналіз торгівлі агропромисловою продукцією України на міжнародному аграрному ринку;

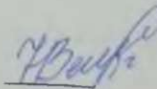
- 5) удосконалення механізму посилення експортного потенціалу українських аграрних корпорацій в умовах євроінтеграції;
- 6) шляхи підвищення міжнародної конкурентоспроможності національних агропромислових підприємств.

7. Календарний план виконання кваліфікаційної магістерської роботи

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної магістерської роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1	Вибір теми	До 01.11.2021	01.11.2021
2	Вивчення літературних джерел та складання плану роботи	До 30.12.2021	30.12.2021
3	Підготовка 1 розділу дипломної роботи та подання його керівнику	12.03.2022	12.03.2022
4	Підготовка 2 розділу дипломної роботи та подання його керівнику	4.06.2022	04.06.2022
5	Доопрацювання 1 та 2 розділу дипломної роботи та надання їх керівнику	01.10.2022	01.10.2022
6	Підготовка 3 розділу дипломної роботи та подання його керівнику	01.11.2022	01.11.2022
7	Підготовка вступу та висновків до дипломної роботи та подання їх керівнику	04.12.2022	04.12.2022
8	Доопрацювання дипломної роботи та подання його керівнику	До 9.12.2022	08.12.2022
9	Отримання відгуку керівника дипломної роботи	09-20.12.2022	10.12.2022
10	Допуск дипломної роботи до захисту (попередній захист)	02-05.01.2023	03.01.2023
11	Отримання зовнішньої рецензії на дипломну роботу	06-15.01.2023	07.01.2023
12	Захист дипломної роботи	07-08.02.2023	07.02.2023

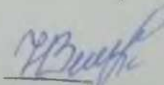
8. Дата видачі завдання - «1» листопада 2021 р.

9. Керівник кваліфікаційної магістерської роботи

(підпис)

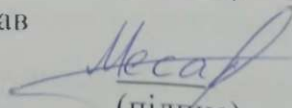
Стежко Н.В.
(прізвище, ініціали)

10. Керівник освітньо-професійної програми

(підпис)

Стежко Н.В.
(прізвище, ініціали)

11. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти

(підпис)

Месаблішвілі М.Н.
(прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Месаблішвілі Марії Нугзарівни

Тема роботи: Експортна орієнтація українських аграрних корпорацій на міжнародних ринках

Мета роботи полягає в визначенні вектора експортної орієнтації українських аграрних корпорацій на міжнародних ринках.

Завданнями роботи є:

визначити сутність, структуру та класифікацію міжнародних торговельних відносин;

- визначити сутність експортного потенціалу аграрних підприємств та його основні складові елементи;

- оцінити роль міжнародної торгівлі у розвитку міжнародного ринку аграрного виробництва;

- дослідити розвиток експортного потенціалу аграрного сектору економіки України;

- проаналізувати торгівлю агропромисловою продукцією України на міжнародному аграрному ринку;

- окреслити шляхи удосконалення механізму посилення експортного потенціалу українських аграрних корпорацій в умовах євроінтеграції;

- визначити шляхи підвищення міжнародної конкурентоспроможності національних агропромислових підприємств.

Предметом дослідження виступають теоретико-практичні аспекти експортної орієнтації українських аграрних корпорацій на міжнародних ринках.

Об'єктом дослідження є структура експорту українських аграрних корпорацій.

Базою дослідження є Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Державна служба статистики України, Світова організація торгівлі, Європейська асоціація вільної торгівлі, Конференції ООН з торгівлі та розвитку, Світовий банк.

За результатами дослідження виявлено й обґрунтовано перспективні напрями розвитку експортного потенціалу вітчизняних аграрних підприємств. Перспективним напрямом є виробництво органічної сільськогосподарської продукції, вирощування для задоволення потреб європейського ринку овочів, фруктів та продуктів їх переробки, а також ягід та горіхів.

Одержані результати можуть бути використані для подальшого вивчення експортного потенціалу України.

Кваліфікаційна магістерська робота містить 57 сторінок, 7 таблиць, 12 рисунків, список використаних джерел з 60 найменувань.

Ключові слова: експортний потенціал, аграрні корпорації, аграрно-промисловий комплекс, експорт, міжнародний аграрний ринок.

Рік виконання кваліфікаційної магістерської роботи 2022.

Рік захисту кваліфікаційної магістерської роботи 2023.

ANNOTATION

Maria Nugzarivna Mesablishvili

Work topic: Export orientation of Ukrainian agricultural corporations on international markets

The purpose of the work is to determine the vector of export orientation of Ukrainian agricultural corporations on international markets.

The tasks of the work are:

- determine the essence, structure and classification of international trade relations;
- to determine the essence of the export potential of agricultural enterprises and its main constituent elements;
- evaluate the role of international trade in the development of the international agricultural production market;
- to investigate the development of the export potential of the agricultural sector of the economy of Ukraine;
- to analyze trade in agro-industrial products of Ukraine on the international agricultural market;
- outline ways to improve the mechanism of strengthening the export potential of Ukrainian agricultural corporations in the conditions of European integration;
- to determine ways to increase the international competitiveness of national agro-industrial enterprises.

The subject of the study is the theoretical and practical aspects of the export orientation of Ukrainian agricultural corporations on international markets.

The object of the study is the export structure of Ukrainian agricultural corporations.

The basis of the study is the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine, the State Statistics Service of Ukraine, the World Trade Organization, the European Free Trade Association, the United Nations Conference on Trade and Development, and the World Bank.

According to the results of the research, promising directions for the development of the export potential of domestic agricultural enterprises were identified and substantiated. A promising direction is the production of organic agricultural products, cultivation to meet the needs of the European market of vegetables, fruits and products of their processing, as well as berries and nuts.

The obtained results can be used for further study of Ukraine's export potential.

The qualifying master's thesis contains 57 pages, 7 tables, 12 figures, a list of used sources with 60 names.

Key words: export potential, agrarian corporations, agro-industrial complex, export, international agrarian market.

The year of completion of the qualifying master's thesis is 2022.

The year of defense of the master's thesis is 2023.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО АГРАРНОГО РИНКУ

- 1.1. Сутність експортного потенціалу аграрних підприємств та його основні складові елементи
- 1.2. Роль міжнародної торгівлі у розвитку міжнародного ринку аграрного виробництва

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКСПОРТНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ АГРАРНИХ КОРПОРАЦІЙ

- 2.1. Розвиток експортного потенціалу аграрного сектору економіки України
- 2.2. Аналіз торгівлі агропромисловою продукцією України на міжнародному аграрному ринку

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКИХ АГРОКОРПОРАЦІЙ

- 3.1. Удосконалення механізму посилення експортного потенціалу українських аграрних корпорацій в умовах євроінтеграції
- 3.2. Шляхи підвищення міжнародної конкурентоспроможності національних агропромислових підприємств

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Серед глобальних проблем розвитку людської цивілізації у XXI ст. особливу увагу ООН приділяє ризикам зростання бідності та голоду. Від стану вирішення цих питань залежить соціальна стабільність, сталий суспільний розвиток та громадський консенсус як у окремих країнах, так і у світі в цілому. Внаслідок негативного впливу кліматичних змін, зростання ризиків неврожаїв, нерационального землекористування та ін. у багатьох країнах світу – насамперед в країнах, що розвиваються – спостерігається хронічний дефіцит продовольства, що викликає голод, формує «міграційні хвилі» бідного населення до більш успішних країн світу. Голод сприяє поширенню екстремістських ідей та дестабілізує соціально-економічну та політичну ситуацію як на регіональному так і на світовому рівні. Попит на продовольство у світі постійно зростає. В умовах що склалися, вагомі переваги щодо економічного зростання матимуть країни, що спеціалізуються на аграрному виробництві.

Україна має надзвичайно сприятливі природні та кліматичні умови, родючі землі, достатні ресурсні можливості для виходу на світовий ринок як країна – експортер аграрної продукції. Останні роки демонструють позитивну динаміку українського експорту аграрної продукції, у т.ч. до країн ЄС, Африки та Азії.

Водночас, для зростання конкурентоспроможності та збільшення валютних надходжень, Україні слід здійснити перехід від екстенсивного до інтенсивного типу аграрного виробництва, що потребує налагодження тісного міжнародного економічного співробітництва з країнами світу – від міжнародної торгівлі, до міжнародного обміну технологіями у сфері сільського господарства. Адже без налагодження тісного та продуктивного міжнародного економічного співробітництва, у тому числі без залучення інвестицій, Україна не зможе зайняти відповідну нішу на світовому ринку виробництва аграрної продукції та продовольства, не зможе ефективно використати наявний аграрний потенціал для забезпечення стабільного економічного зростання.

Дослідження теоретичних та практичних питань, наукової проблематики щодо ролі міжнародного економічного співробітництва України та інших країн світу у сфері аграрного виробництва представлені в роботах як українських, так і іноземних вчених. Значний внесок у висвітлення питань специфіки розвитку аграрного сектора у світовій економіці, дослідження закономірностей лібералізації ринків сільськогосподарських товарів та специфіки формування міжнародних регіональних об'єднань в аграрній сфері здійснили такі зарубіжні та вітчизняні вчені як: К. Арауджо, О. Бадьян, Д.М. Гвішиані, Ж.Ж. Дезір, Дж. Дрезе, В. Ейкроед, Е. Екхольм, К. Кленнерт, Д. Махендра, А. Сен, К. Тіммер, Д. Хідей, Р. Шахідур, Шенген Фен, Т. Шульц та інші.

Особливу увагу висвітленню проблематики міжнародного економічного співробітництва України у сфері аграрного виробництва приділили В.С. Балабанова, О.Г. Білорус, В.Р. Боев, Е.Н. Борісенко, М.Г. Борісова, В.І. Власова, Є.В. Вороновська, О.І. Гойчук, А.В. Гордеева, В.А. Дадалко, В.Н. Дем'яненко, Н.Р. Джурик, Е.В. Ковалева, Е.Н. Крилатих, С.І. Міхневич, Д.Г. Лук'яненко, В.І. Назаренко, А.Г. Папцова, А.М. Поручник, Д.Н. Рилько, Е.Е. Румянцева, С.В.Сіденко, Е.С. Строева, О.Г. Строковой, О. Ткачова, І. Ушачева, А.С. Філіпенко, Г.І. Шмелева, С.О. Якубовський, О.М. Яценко та ін.

Метою дослідження є визначити вектор експортної орієнтації українських аграрних корпорацій на міжнародних ринках.

Відповідно до поставленої мети визначено основні завдання:

- визначити сутність експортного потенціалу аграрних підприємств та його основні складові елементи;
- оцінити роль міжнародної торгівлі у розвитку міжнародного ринку аграрного виробництва;
- дослідити розвиток експортного потенціалу аграрного сектору економіки України;
- проаналізувати торгівлю агропромисловою продукцією України на міжнародному аграрному ринку;
- окреслити шляхи удосконалення механізму посилення експортного потенціалу українських аграрних корпорацій в умовах євроінтеграції;

- визначити шляхи підвищення міжнародної конкурентоспроможності національних агропромислових підприємств.

Об'єкт дослідження – структура експорту українських аграрних корпорацій.

Базою дослідження є Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Державна служба статистики України, Світова організація торгівлі, Європейська асоціація вільної торгівлі, Конференції ООН з торгівлі та розвитку, Світовий банк. Методологічною і теоретичною основою дипломної роботи є положення, які висвітлені в статтях, монографіях, наукових публікаціях вітчизняних та зарубіжних вчених.

Предметом дослідження виступають теоретико-практичні аспекти експортної орієнтації українських аграрних корпорацій на міжнародних ринках.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися такі загальнонаукові методи пізнання дійсності, як теоретичне узагальнення, порівняння та систематизація; системного аналізу; методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції.

Науково-практична значимість одержаних результатів. Одержані результати можуть бути використані для подальшого вивчення міжнародної торгівлі України в аграрній сфері.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО АГРАРНОГО РИНКУ

1.1. Сутність експортного потенціалу аграрних підприємств та його основні складові елементи

Сучасні процеси інтернаціоналізації світового економічного розвитку не обходять і Україну, котра поступово входить в систему міжнародних економічних відносин. В сучасній міжнародній економіці головним елементом є підприємство, яке виступає основним суб'єктом ринкової економіки. Зовнішньоекономічна діяльність – це одна з найбільш важливих та невід'ємних сфер економічної діяльності. При виході на зовнішній ринок, підприємство зустрічається з новими вимогами щодо своєї діяльності, котрі змушують його вдосконалювати технічні параметри виробництва, підвищувати продуктивність праці на підприємстві та якість його продукції.

Виконання та дотримання даних умов можливе при ефективному використанні повного комплексу методів та форм міжнародних економічних відносин.

Базою зовнішньоекономічної діяльності країни є її зовнішня торгівля, яка здійснюється у двох основних формах: експорт та імпорт. Ключові важелі впливу експорту на зовнішньоекономічну діяльність держави в межах міжнародного поділу праці проявляються через просування конкурентоспроможної продукції, робіт та послуг на зовнішні ринки; отримання країною виручки в іноземній валюті, яка необхідна для вдосконалення та оновлення виробничих потужностей, за допомогою сучасних техніко-технологічних і управлінських винаходів та ідей; здійснення своєчасної оплати імпортової продукції, яка необхідна для країни. Отже, раціональне співвідношення експорту й імпорту зможе сприяти формуванню позитивного сальдо платіжного балансу держави.

Під час дослідження здійснення зовнішньої торгівлі виникає питання, чи має можливості країни для експорту загалом і що саме є основними передумовами виходу підприємства на зовнішній ринок. Дані аспекти пояснюють актуальність теми дослідження експортного потенціалу підприємств, зокрема галузі сільського господарства.

Активізація процесу змін у напрямках зовнішньоекономічної діяльності на теперішній стадії розвитку економіки України зумовлює необхідність ґрунтовного дослідження проблем та перспектив розвитку експортного потенціалу. Однак, на сьогодні недослідженим залишаються теоретичні аспекти експортного потенціалу. Для того щоб дослідити поняття «експортний потенціал», розглянемо його основу, а саме поняття «експорту».

Згідно Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [46], «експорт товарів – це продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів.

За тлумаченням відомої дослідниці процесу формування і використання експортного потенціалу Т.М. Мельник, експорт є вагомим чинником впливу на економічне зростання країни та на її інтеграцію у світове господарство, і за таких умов він набуває ознак потенціалу [38, с. 243].

Під поняттям «потенціал» прийнято вважати сили та можливості. За визначення, яке подане у Економічному словнику [41, с. 244], потенціал – це сукупність економічних можливостей держави, які можуть бути використані для потреб суспільства (виробництво, оборона тощо), відображає економічну могутність країни, досягнутий рівень розвитку продуктивних сил, обсяг національного багатства, можливості їх зростання.

Експортний потенціал притаманний економічним суб'єктам усіх рівнів – підприємство, галузь, регіон всередині країни, національна економіка, угруповання кількох держав, які реалізують цей потенціал завдяки розвитку зовнішньої торгівлі, передусім експорту. Тобто експортний потенціал країни

складається з експортних потенціалів окремих галузей, а експортний потенціал галузі – з експортних потенціалів окремих підприємств [44, с. 35].

На рис. 1.1. подано загальну структуру експортного потенціалу країни. Дана структура складається з чотирьох рівнів. На першому рівні формується експортний потенціал суб'єктів підприємницької діяльності, так як по суті кожне підприємство може виступати потенційним експортером своєї продукції, при умові, що воно може виконати вимоги, які ставляться до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Підприємства володіють виробничими, фінансовими, кадровими техніко-технологічними параметрами, тому вони можуть самостійно розширювати свою діяльність та планувати вихід на зовнішні ринки і тим самим підвищувати експортні можливості країни.

На другому рівні формування експортного потенціалу присутні дві галузі: галузь матеріального виробництва (сільське господарство, легка та важка промисловість), які продукують матеріальні блага, котрі можуть стати об'єктом зовнішньої торгівлі та галузь невиробничої сфери діяльності, що створює умови для виробництва експортоорієнтованої продукції (кваліфіковані кадри, наукові розробки, інфраструктура виробництва). Ці дві галузі тісно пов'язані між собою так як їх розвиток взаємозалежний.

На третьому рівні експортний потенціал обох галузей об'єднується у експортний потенціал регіонів. Таким чином формується спеціалізація кожного регіону. Наприклад, одні області спеціалізуються на виробництві зернових культур для експорту, інші – на виробництві продукції легкої промисловості.

Четвертий рівень формування експортного потенціалу є завершальним. На ньому потенціал усіх регіонів країни об'єднується в єдиний експортний потенціал держави [36].

Рис. 1.1. Формування експортного потенціалу країни

Підсумовуюючи дослідження вчених щодо теоретичних аспектів формування та реалізації експортного потенціалу хочемо зазначити, що сформували власне бачення поняття «експортний потенціал», і зазначаємо, що «експортний потенціал – це частина економічного потенціалу країни в аспекті якої формується можливість виробництва експорторієнтованої продукції». У свою чергу, під «експорторієнтованою продукцією» ми розуміємо те продукцію, яка відповідає міжнародним стандартам якості та може бути призначена для реалізації за межами митної території держави.

1.2. Роль міжнародної торгівлі у розвитку міжнародного ринку аграрного виробництва

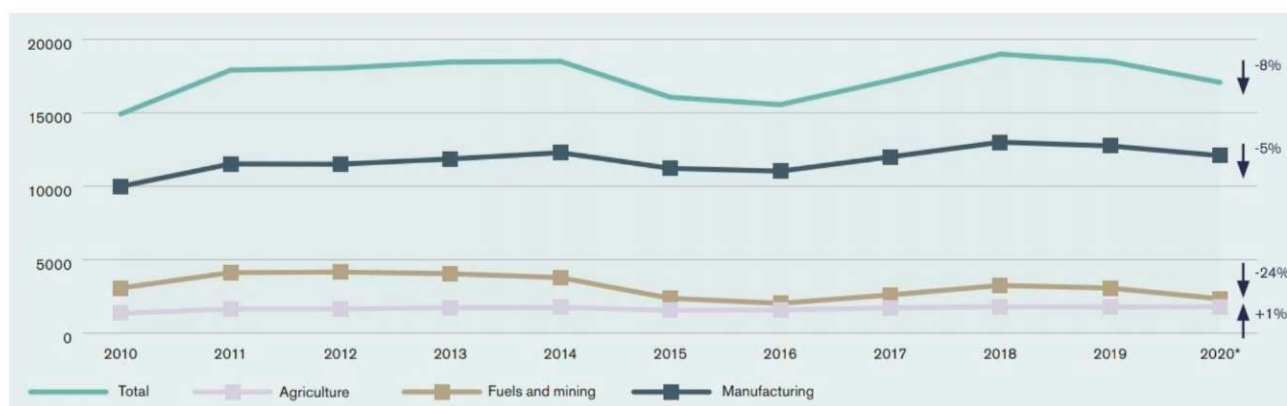
Історично першою та найбільш розповсюдженою формою міжнародного економічного співробітництва країн світу є міжнародна торгівля. Міжнародна торгівля як форма міжнародного економічного співробітництва охоплює всі країни світу. Її розвиток та динаміка обумовлюється ступенем відкритості національної економіки та стадією економічного циклу, на якому перебуває національна та світова економіка. Зрозуміло, що країни з високим рівнем ВВП за необхідності можуть забезпечити себе продовольством. Зазвичай імпорт задовольняє нестачу сировини для виробництва готової продукції, що збільшує

цінність товару в рази. В свою чергу найменш розвинуті країни не мають достатньо коштів для забезпечення свого населення достатньою кількістю продовольства, а тим паче не мають можливості виготовляти готову продукцію з доданою вартістю (навіть для забезпечення продукцією внутрішній ринок, не говорячи про експорт). Таким чином, пропонуємо розглянути більш детально спеціалізацію країн-лідерів міжнародної торгівлі на світовому ринку аграрного виробництва для розуміння системи виготовлення та розподілу аграрної продукції у світовому господарстві.

Згідно даних Продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО) з початку XXI століття світові сільськогосподарські ринки відчули значних змін. Стрімке економічне зростання в країнах з економікою, що розвивається, стимулювало попит на сільськогосподарську продукцію у всьому світі. У країнах з ринковою економікою і в країнах, що розвиваються, зміни в доходах і їх розподіл також привели до змін в структурі споживання. В зв'язку з цим світове виробництво продовжує зростати, щоб задовольнити попит, і, відповідно, міжнародна торгівля набирає обертів – з'являються нові експортери та імпортери сільськогосподарської продукції. Основною подією на світових ринках сільськогосподарської продукції стало зростання значення країн з економікою, що розвивається, таких як Бразилія, Китай, Індія, Індонезія і Російська Федерація. Розуміння динаміки і тенденцій, які призводять до змін в структурі торгівлі сільськогосподарською продукцією, є ключовим для аналізу зв'язків між торгівлею, світовими сільськогосподарськими ринками та продовольчою безпекою.

У період з 2000 по 2020 рік світова торгівля сільськогосподарською продукцією зросла більше ніж в три рази. В середньому, торгівля сільськогосподарською продукцією демонструвала щорічне зростання на рівні більше ніж 6%, збільшившись з 570 млрд. дол. США в 2000 році до 2,1 трлн. дол. США в 2020 році [20] (рис. 1.2.). Дана тенденція обумовлена економічним зростанням, адже світовий валовий внутрішній продукт (ВВП) також подвоївся у 2021 році в порівнянні з 2000 роком. До основних причин цього зростання можна віднести – збільшення кількості населення, розвиток транспорту,

інфраструктури, інформаційно-комунікаційних технологій та загальну лібералізацію міжнародної торгівлі. В свою чергу зростання в міжнародній торгівлі пов'язане з економічними показниками. Після фінансової кризи 2008 року світова торгівля товарами (включаючи паливо і продукти гірничодобувної промисловості, сільськогосподарську продукцію та промислові товари) була уповільнена через слабке економічне зростання. Зрозуміло, що

сільськогосподарська торгівля має бути більш стійкою, ніж торгівля паливом і промисловими товарами, до скорочення інвестицій і слабого сукупного попиту. За оцінками експертів виникла наступна ситуація – загальна еластичність торгівлі по відношенню до ВВП знизилася. Якщо у період 2001 – 2007 років, до фінансової кризи, збільшення доходів на 1% призвело до збільшення обсягу торгівлі на 1,5%, то в післякризовий період, 2008 – 2013 років, аналогічне збільшення доходів збільшило обсяг торгівлі лише на 0,7%. Ці відмінності в реакції торгівлі на доходи можуть бути пов'язані або з меншою часткою інвестицій в сукупному попиті, або з більш повільними темпами розвитку глобальних ланцюжків створення вартості. Для торгівлі сільськогосподарською продукцією відмінності в торгівлі та доходах також можуть бути пов'язані зі зростаючим протекціонізмом, включаючи зміни у внутрішній політиці після стрибків цін на продовольство в період 2010 – 2020 рр [20].

Рис. 1.2. Динаміка торгівлі світовими товарами за період 2010–2020 роки, (у трлн дол. США)

Джерело: World Trade Statistical Review 2021 [20].

Взагалі торгівля сільськогосподарською продукцією в меншій мірі залежить від змін інвестиційної поведінки в порівнянні з впливом даних факторів на торгівлю паливом, мінеральними продуктами і промисловими товарами, і більш безпосередньо пов'язана із зростанням чисельності населення і змінами у рівні доходів. На рисунку 1.2 представлено позитивну динаміку – ледь відсутній приріст обсягів сільськогосподарської торгівлі, що обумовлено безпрецедентним зростанням попиту на сировинні сільськогосподарські товари та на продукти харчування протягом 2010 – 2020 рр., яке було викликане економічним зростанням Китаю та інших країн, що розвиваються [1].

Зростаючий попит на продовольство країн з економікою, що розвивається стало основною подією на світових ринках сільськогосподарської продукції з 2000 року. Частка Китаю у світовому імпорті збільшилася з 3,3% в 2000 році до 11,7% в 2020 році, посівши друге місце в рейтингу найбільших імпортерів сільськогосподарської продукції після Європейського Союзу [20] (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Топ-10 країн-імпортерів сільськогосподарської продукції (за період: 2000 р.
порівняно з 2020 р.)**

2000 рік			2020 рік		
Країна	Місце	Частка від загального імпорту с/г продукції (%)	Країна	Місце	Частка від загального імпорту с/г продукції (%)
Європейський Союз	1	36,3	Європейський Союз	1	32,4
Сполучені Штати Америки	2	11,6	Китай	2	11,7
Японія	3	10,5	Сполучені Штати Америки	3	10,1
Великобританія	4	5,8	Японія	4	4,2
Китай	5	3,3	Великобританія	5	3,9
Канада	6	2,6	Канада	6	2,2
КНР	7	2,2	КНР	7	2
Мексика	8	1,9	Російська Федерація	8	1,6
Російська Федерація	9	1,3	Мексика	9	1,5
Індія	10	0,7	Індія	10	1,4

Джерело: складено автором на основі даних World Trade Statistical Review 2021

Так, у період з 2000 до 2020 року інші країни, що розвиваються, такі країни як Індія, Російська Федерація, Мексика збільшили свою сукупну частку у світовому імпорті сільськогосподарської продукції. У таких країнах з розвиненою економікою, як Європейський Союз, Сполучені Штати Америки та Японія, частка в загальносвітовий вартості імпорту скоротилася, хоча вони як і раніше займають високі позиції в рейтингу провідних імпортерів сільськогосподарської продукції.

Зміни в структурі експорту чітко підкреслюють зростаюче значення країн з економікою, що розвивається на світових ринках сільськогосподарської продукції [20] (табл. 1.2.). Хоча традиційні експортери, такі як Європейський Союз та Сполучені Штати Америки, залишаються на верхніх рядках рейтингу по частці в загальній вартості експорту, Бразилія збільшила свою частку з 3,2 % в 2000 році до 5,7 % у 2017 році. Китай став четвертим за значенням експортером, збільшивши свою частку в загальному обсязі експорту з 3,0% в 2000 році до 4,2 % в 2017 році [20].

Таблиця 1.2

Топ-10 країн-експортерів сільськогосподарської продукції (за період: 2000 р. порівняно з 2020 р.)

2000 рік			2020 рік		
Країна	Місце	Частка від загального експорту с/г продукції (%)	Країна	Місце	Частка від загального експорту с/г продукції (%)
Європейський Союз	1	38,9	Європейський Союз	1	36,3
Сполучені Штати Америки	2	13	Сполучені Штати Америки	2	9,5
Канада	3	6,3	Бразилія	3	5,2
Китай	4	3	Китай	4	4,3
Бразилія	5	2,8	Канада	5	3,9
Таїланд	6	2,2	Індонезія	6	2,6
Аргентина	7	2,2	Таїланд	7	2,3
Мексика	8	1,7	Мексика	8	2,3
Індонезія	9	1,4	Індія	9	2,2
Індія	10	1,1	Аргентина	10	2

Джерело: складено автором на основі даних World Trade Statistical Review 2021

Разом з Бразилією та Китаєм, економіка Індії та Індонезії значно збільшили свій експорт сільськогосподарської продукції. У 2020 році на ці чотири країни доводилося 14,3 % світової вартості експорту в порівнянні з 8,3% в 2000 році. За той же період сукупна частка в загальній вартості експорту Сполучених Штатів Америки, Європейського Союзу і Канади – всі традиційні експортери – знизилася на 8 відсотків з 58,2 % у 2000 році до 50,1 % у 2020 році [21].

Важливо звернути увагу, яку саме продукцію аграрного виробництва експортують країни, що займають перші сходинки топ-10 країн-експортерів сільськогосподарських товарів. Наприклад, Європейський Союз у 2020 році найбільше (у грошовому вираженні) експортував наступну продукцію на світовому аграрному ринку:

- 1) вино із свіжого винограду – 12 764 млн. дол. США;
- 2) спиртні напої (вміст спирту менше 80%) – 12 135 млн. дол. США;
- 3) екстракт солоду – 7 476 млн. дол. США;
- 4) інші харчові продукти – 6 626 млн. дол. США;

5) свиняче м'ясо (свіже, заморожене) – 5 753 млн. дол. США [20], (рис. 1.3.):

Рис. 1.3. Топ експорту – імпорту сільськогосподарських товарів ЄС, 2020 р., (млн. дол. США)

Джерело: побудовано автором за даними на основі даних World Trade Statistical Review 2021.

Таким чином, на експорт ЄС йде в більшості готова продукція з високим вмістом доданої вартості – вино, алкогольні напої, екстракт солоду, а не звичайна сировина та напівфабрикати продовольчого призначення. Навіть свиняче м'ясо проходить певні етапи обробки під час виробництва та логістики. Тобто відбувається створення доданої вартості, що є більш ефективним фактором в міжнародній торгівлі та приносить ЄС вагомі прибутки, збільшуючи ВВП країн-членів. Отже, розвинені країни із сформованими ланцюгами доданої вартості мають перевагу перед іншими, малорозвиненими країнами та країнами, що розвиваються.

Адже вартість експорту готової сільськогосподарської продукції традиційно вища, ніж вартість експорту сировини та напівфабрикатів. Варто звернути увагу, що експорт готової аграрної продукції має позитивний вплив на економіку країни, адже:

- для переробки та виготовлення товарів необхідні робочі місця, які отримують громадяни, зменшуючи при цьому рівень безробіття;
- при зменшенні безробіття зростає добробут нації;
- при збільшенні добробуту нації прискорюється обіг грошової маси, що позитивно впливає на економіку країни;

– для виробництва необхідне промислове устаткування та техніка, що дає поштовх для науково-технічного прогресу країни та розвитку такої форми міжнародного економічного співробітництва як міжнародний обмін технологіями;

– вартість експорту готової продукції набагато вища вартості продовольчої сировини, що позитивно позначається на збільшенні податкових надходжень до бюджету, на темпах економічного зростання країни;

– відбувається гарантоване зростання ВВП країни, а отже і загальне економічне зростання в країні, що експортує готову продовольчу продукцію.

Цікаво проаналізувати позицію США на світовому продовольчому ринку. Адже Сполучені Штати Америки займають 3 та 2 сходинку серед найбільших експортерів та імпортерів сільськогосподарської продукції відповідно [20] (рис. 1.4.).

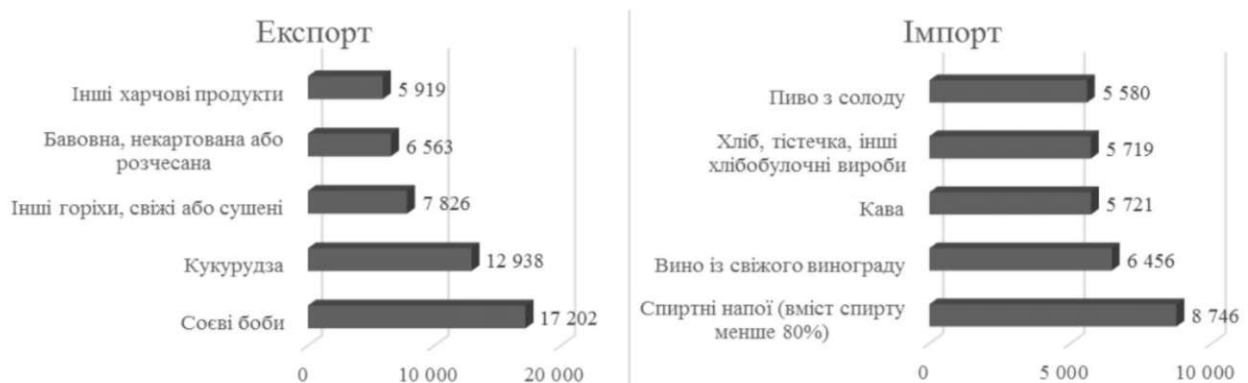

Рис. 1.4. Топ експорту – імпорту сільськогосподарських товарів США, 2020 р., (млн. дол. США)

Джерело: побудовано автором за даними на основі даних World Trade Statistical Review 2021.

Ситуація з торгівлею сільськогосподарської продукції Сполучених Штатів Америки в порівнянні з Європейським Союзом дещо інша. З рисунку 1.4. бачимо, що на експорт з США йде багато продовольчої сировини з мінімальною виробничою обробкою. Якщо брати вартісні показники, то основними видами виробленої в США сільськогосподарської продукції є боби сої, кукурудза, горіхи і бавовна, а основними товарами імпорту – алкогольні напої, вино, хлібобулочні вироби, кава та пиво. Таким чином, США, країна де розвиток фермерства перебуває на високому рівні, виграють на об'ємах

продукції, яка формує значну сукупну вартість. Кукурудза, соєві та бобові з США є головним експортом на ринку сільськогосподарської продукції у світі [14].

На 3-му місці серед найбільших експортерів сільськогосподарської продукції, станом на 2020 р. знаходиться Бразилія. До основних сільськогосподарських продуктів, які Бразилія відправляє на експорт належать:

- 1) соєві боби – 25 718 млн. дол. США;
- 2) тростинний або буряковий цукор – 11 412 млн. дол. США;
- 3) м'ясо та харчові субпродукти птиці – 6 578 млн. дол. США;
- 4) тверді залишки соєвої олії – 4 973 млн. дол. США;
- 5) кукурудза – 4 631 млн. дол. США [20].

Частка зовнішньоторговельних доходів Бразилії від продажу сільськогосподарської продукції перевищує 50% торговельного балансу країни. Такі високі показники стали можливими завдяки величезній території країни, сприятливому кліматичному поясу з рівномірними регулярними опадами і достатком сонячної енергії. Також велике значення мають значні запаси прісної води і працьовите населення. Основні напрямки в рослинництві є вирощування сої та кукурудзи, виробництво очерету і кави [19].

Усвідомлюючи зв'язок між переробкою сільськогосподарської продукції та зростанням ВВП країни, у XXI ст. країни, що розвиваються, суттєво нарощують потужності з виробництва готової продовольчої продукції та обсяги зовнішньоторговельних операцій на ринку аграрної продукції. Цьому сприяє і зростання доходів країн світу. Якщо говорити про економіки країн, що розвиваються, та їх значне зростання експорту та імпорту сільськогосподарської продукції, то це свідчить про темпи структурних змін в процесі розвитку цих країн.

Підвищення продуктивності в сільськогосподарських секторах Китаю, Індії та Індонезії також призвело до зростання виробництва та експорту, що ще більше розширило участь цих країн у світовій торгівлі сільськогосподарською продукцією [20].

Країни, що розвиваються, усвідомлюють необхідність активного розвитку переробки аграрної продукції. Про переваги цього напрямку свідчить досвід країн ЄС. Так, Європейський Союз займає вагому нішу в міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією. Сільське господарство і його продовольчий сектор відіграють життєво важливу роль в Європейському Союзі (ЄС), а загальна сільськогосподарська політика (ЄАП) ЄС формує основи його діяльності в галузі сільського господарства, продовольчої безпеки та розвитку сільських районів на території ЄС. В країнах ЄС існує та проводиться Єдина аграрна політика Європейського Союзу (ЄАП ЄС).

Єдина аграрна політика Євросоюзу (ЄАП), заснована Римським договором 1957 р офіційно була створена для забезпечення гідного рівня життя для фермерського класу ЄС і гарантованої якості продовольства за доступними цінами. У стратегії Єдиної аграрної політики вказується наступне:

- по-перше, ЄС вже володіє колосальними запасами продовольства і вони будуть нарощуватися в доступному для огляду майбутньому на тлі успішного розвитку сільського господарства;

- по-друге, навіть у разі драматичного зростання цін на продовольство в 10 разів, при всій неймовірності такого сценарію, купівельна спроможність громадян ЄС залишиться в межах допустимого;

- по-третє, для нейтралізації негативного ефекту непередбачуваного зростання цін на продовольство можуть бути використані також компенсуючі заходи, а саме:

- а) розширення посівних площ (зараз під зернові використовується лише 34,4% всієї землі в ЄС);

- б) скорочення угідь під технічні культури (до 8,2% всіх земельних площ);

- в) скорочення енергоємності сільського господарства;

- г) розширене використання новітніх методів підвищення врожайності, аж до застосування ГМО [6].

Закон про застосування єдиної сільськогосподарської політики Європейського Союзу був прийнятий 19.11.2014 року, і у статті 11 «Пряма субсидія» в значенні цього Закону означає – субсидія, яку фінансує на підставі

Регламенту Європейського парламенту і Ради (ЄС) № 1307/2013 з коштів Європейського фонду сільськогосподарських гарантій. На підставі та в порядку, встановленому цим Законом, надаються такі прямі субсидії для підтримки фермерів:

- 1) єдина субсидія на сільськогосподарські угіддя;
- 2) субсидія сільськогосподарських практик, що бережуть клімат і навколишнє середовище (субсидія клімату і навколишнього середовища);
- 3) субсидія сільськогосподарському виробнику-початківцю;
- 4) перерозподільча субсидія;
- 5) субсидія для районів з природними обмеженнями;
- 6) субсидія, пов'язана із зобов'язанням з виробництва;
- 7) субсидія дрібному сільськогосподарському виробнику (одноосібне або сімейне фермерство) [6].

Аграрне виробництво у ЄС все більше набуває ознак органічного, що відповідає принципам сталого розвитку. З огляду на це пріоритетом ЄАП ЄС визнається продовольча безпека, розвиток органічного сільського господарства.

Органічне виробництво є одночасно більш стійким, ніж традиційне, завдає меншої шкоди навколишньому середовищу, здатне адаптуватися під кліматичні зміни і підтримувати стабільний рівень родючості в довгостроковій перспективі. Базові стандарти органічного господарства встановлені Міжнародною федерацією екологічного сільськогосподарського руху. Їх сутність проявляється в наступних принципах:

- принцип екології (органічне сільське господарство повинно ґрунтуватися на принципах існування природних екологічних систем і циклів, працюючи, співіснуючи з ними і підтримуючи їх);
- принцип здоров'я (органічне сільське господарство повинно підтримувати і покращувати здоров'я ґрунту, рослини, тварини, людини і планети як єдиного й неподільного цілого);
- принцип турботи (управління органічним сільським господарством має носити попереджувальний і відповідальний характер для захисту здоров'я і благополуччя нинішніх і майбутніх поколінь і навколишнього середовища);

– принцип справедливості (органічне сільське господарство повинно будуватися на відносинах, які гарантують справедливість з урахуванням загальної навколишнього середовища і життєвих можливостей) [6].

Таким чином, торговельне лідерство ЄС на світовому ринку аграрного виробництва має основу: державну інституційну та фінансову підтримку (субсидії, дотації, грантові програми та ін.); орієнтацію на промислову переробку аграрної сировини та виробництво готової продукції з високим вмістом доданої вартості; орієнтацію на сталий розвиток аграрного виробництва та інноваційні технології. Ці фактори притаманні всім країнам-лідерам на світовому ринку торгівлі готовою аграрною продукцією з високим вмістом доданої вартості.

У ХХІ ст. міжнародна торгівля як форма міжнародного економічного співробітництва у сфері аграрного виробництва розвивається значними темпами.

Після кризи 2008 – 2009 років всі товарні ринки й взагалі економіка світу пережила етап стагнації, проте за останні роки спостерігається пожвавлення торгівельної активності. Вона насамперед залежить від сукупного попиту та пропозиції на світовому ринку, тобто доходів населення та об'ємів виробництва.

Узагальнюючи, слід відзначити, що серед країн-лідерів міжнародної торгівлі аграрною продукцією слід виокремити дві групи країн:

1. Розвинуті країни світу (США, ЄС), які є лідерами як імпорту, так і експорту аграрної продукції. Серед експорту таких країн переважають готові продовольчі товари з високим вмістом доданої вартості.

2. Країни, що розвиваються, на кшталт Бразилії, Аргентини та ін. і які належать до складу аграрних країн, у структурі експорту аграрної продукції яких переважає агро-сировина та напівфабрикати, продовольчі товари з невисоким вмістом доданої вартості.

Така диференціація країн багато у чому обумовлює їх відмінності за рівнем ВВП та напряду впливає на темпи економічного зростання.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКСПОРТНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ АГРАРНИХ КОРПОРАЦІЙ

2.1. Розвиток експортного потенціалу аграрного сектору економіки України

В кризових умовах проявляються сильні та слабкі сторони економіки країни, а в умовах військової агресії з боку Російської Федерації ще в 2014 році аграрний сектор України проявив себе як найбільш стійкий. У 2014 р. порівняно з 2013 р. спад виробництва у секторі відбувся лише на 2%, це найменший показник у порівнянні з іншими секторами економіки.

Реалізація експортного потенціалу аграрного сектора може стабілізувати економіку та закласти підґрунтя розвитку інших секторів за рахунок міжсекторального узгодження.

Нарощування і реалізація експортного потенціалу забезпечує господарську систему експортною виручкою і чим гостріші потреби, які здатна забезпечити експортна виручка, тим більші обсяги ресурсів господарська система готова спрямувати на здійснення експорту. Відповідно, ефективність такого експорту, спрямованість та інтенсивність заходів управління експортним потенціалом будуть визначатися через призму цілей, заради яких потрібні валютні надходження [49; 60].

Результати теоретичних досліджень дозволять визначити експортний потенціал аграрного сектора як реальну або латентну здатність економічного суб'єкта виробляти конкурентоспроможні агропродовольчі товари та послуги, використовуючи при цьому як власні, так і запозичені ресурси та реалізувати ці результати виробництва на потенційних зовнішніх ринках, без шкоди для вітчизняного ринку [56]. Зважаючи на це експортний потенціал аграрної галузі України базується на: 1) забезпеченості понад 32 млн. гектарів орних земель; 2) третині світового чорнозему; 3) близько 25 % ВВП України, що забезпечується агропромисловим комплексом; 4) наявності кваліфікованої робочої сили; 5) сприятливих кліматичних умовах та наявності природно-ресурсного

потенціалу; 6) широкій диверсифікації експорту (наприклад, експорт зерна до 90 країн світу); 7) продовженні торговельних преференцій від ЄС.

Аграрне виробництво завжди було сильною стороною економіки України і сальдо торговельного балансу імпорту та експорту товарів сільського господарства за останні 5 роки було позитивним (табл. 2.1). Загалом Україна експортувала сільськогосподарської продукції у 2021 р. на суму понад 28 млрд. дол. США, тоді як імпорт складає лише 8 млрд. дол. США.

Таблиця 2.1

Динаміка зовнішньої торгівлі України товарами сільського господарства у

Рік	Експорт	Імпорт	Сальдо
2017	18460	4742	13718
2018	19478	5512	13966
2019	22891	6167	16724
2020	22931	6892	16039
2021	28663	8201	20462

2017-2021 рр., млрд. дол. США

Джерело: розраховано на основі даних Державної служби статистики України [36].

В дослідженні здійснено аналіз динаміки товарної структури експорту сільськогосподарських продуктів, що певною мірою дозволяє визначити реалізований експортний потенціал і перспективні експортоорієнтовані групи товарів. Найбільшу частину експорту аграрного сектора вже протягом останніх років складає рослинництво – 52%, 23% становить експорт жирів та олій рослинного і тваринного походження (рис. 2.1). Варто зазначити, що з 2018 р. по 2020 р. спостерігався щорічний спад експорту цієї групи товарів на 3%, проте в 2021 р. він зріс на 2%, що пояснюється високим попитом на соняшникову олію та зменшенням попиту на готові харчові продукти, які склали 19% в 2021 р. Експорт живих тварин та продуктів тваринного виходження є найменшою категорією в 6%, що пояснюється попитом на продукцію на вітчизняному ринку та складністю виходу на зарубіжні ринки.

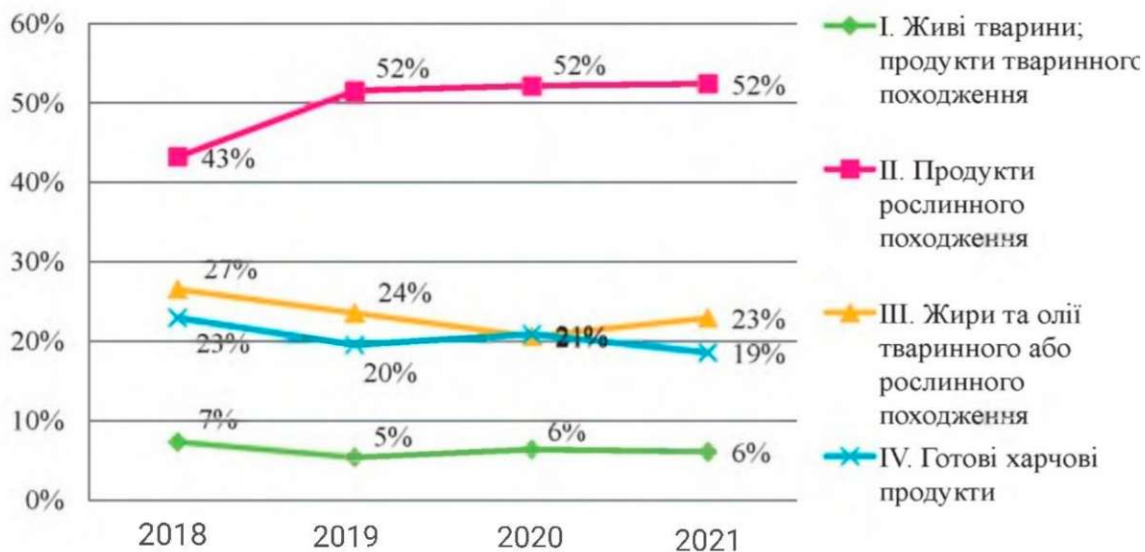

Рис. 2.1. Товарна структура експорту сільськогосподарських продуктів України в 2018-2021 рр., %

Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [36].

Зважаючи на сприятливі для сільського господарства природно-кліматичні умови і наявну сировинну базу в Україні, держава стала світовим лідером з вирощування вишні та соняшникового насіння, посідає третє місце з вирощування смородини, четверте з агрусу та картоплі [10]. Входить в десятку виробників грецьких горіхів, гірчиці, кукурудзи, моркви, огірків і корнішонів, жита, капусти, малини, цукрового буряка, ячменю, абрикосу, гороху, рапсу, черешні, насіння льону, соєвих бобів, часнику та пшениці. Проте далеко не всі товари, що виробляють на території України, експортуються, більша частина з них використовується для споживання в межах країни [4]. Головними експортними категоріями України є соняшникова олія, кукурудза, ячмінь, яйця висушені (яєчний порошок), соя, натуральний мед, пшениця та жито [15].

Загалом вивчаючи аграрний сектор України в дослідженні був проведений PESTLE-аналіз країни, оскільки розвиток економіки в Україні дуже тісно пов'язаний з політичною стабільністю, законодавчою базою та впровадженням нових технологій (табл. 2.2.).

З політичної точки зору перевагами для розвитку експортного потенціалу аграрного сектора України є підписання Угоди про асоційоване членство в ЄС, а от основним негативним фактором впливу є повномасштабне вторгнення Російської Федерації в лютому 2022 року.

Аналізуючи доступ українських товарів до ринку ЄС, маємо відзначити, що зниження мита або його скасування стимулює двосторонню торгівлю, натомість гармонізація законодавства зазвичай пролонгована у часі, а наслідки стануть очевидними пізніше. Отже, враховуючи дію зони вільної торгівлі, українські експортери отримали такі переваги [36]:

- зниження митних бар'єрів (скасовано понад 98% мит з обох сторін), тому товари й послуги, що імпортуються з єдиного ринку ЄС, здешевлюються завдяки усуненню митних тарифів, а українські товари не обкладаються митом під час ввезення до ЄС;
- вирівнювання умов ведення бізнесу між Україною та ЄС через гармонізацію законодавства;
- використання нових інструментів пошуку партнерів, зокрема через Європейську мережу підприємств (ENN);
- застосування інструментів та механізмів ЄС для розвитку малого й середнього бізнесу (COSME);
- альтернативний ринок з огляду на ускладнення доступу до традиційних ринків;
- спрощення залучення технологічних та інноваційних рішень з країн ЄС;
- покращення доступу до якісних технологій, насіння та захисту рослин;
- надання безмитних квот (TRQ) на ввезення продукції до ЄС за окремим позиціями.

Економічними плюсами України в аграрному секторі є переважання експорту над імпортом у два рази, проте більшість експортованого товару сировина, а система логістики і зберігання врожаїв потребує вдосконалення. Значна державна підтримка США та ЄС своїх національних товаровиробників знижує конкурентоспроможність української аграрної продукції на світовому

ринку, а негативний інвестиційний імідж України уповільнює розвиток виробництва.

Таблиця 2.2.

PESTLE-аналіз експортного потенціалу аграрного сектора України

	Переваги	Недоліки
Political	- підписання угоди про Асоціацію з ЄС та меморандум про взаєморозуміння щодо Діалогу з аграрних питань між Міністерством аграрної політики та продовольства України і Генеральним Директоратом Європейської Комісії "Сільське господарство та розвиток сільської місцевості"; - політика державної підтримки нарощування зерновиробництва; - продовження торговельних преференцій від ЄС; - співпраця з міжнародними інституціями.	- нестабільна політична ситуація в країні; - надмірний вплив політичних факторів; - війна; - поширення практики вжиття обмежувальних та протекціоністських заходів з боку окремих країн та провідних транснаціональних корпорацій.
Economic	- введення системи аграрних розписок; - фіксований сільськогосподарський податок; - експорт зерна здійснюється до 90 країн світу.	- складна система реєстрації прав оренди земель сільськогосподарського призначення; - малоефективна система логістики; - низький рівень державної підтримки; - негативний інвестиційний імідж країни; - низький рівень капіталізації прибутків підприємств; - нецільове використання амортизаційних фондів; - відсутність дієвих механізмів страхування інвестиційних ризиків; - здійснення розрахунків з експортних операцій через офшорні компанії та ухилення від податків.
Social	- понад 14 мільйонів українців проживають у сільській місцевості; - понад 3,6 мільйонів громадян зайняті у сільськогосподарському виробництві; - зростання престижу аграріїв.	- розвиток великих агрохолдингів створює ризик збільшення безробіття на селі; - необхідність реформування аграрної науки та освіти; - одна з найнижчих середніх заробітних плат у галузі сільського господарства.
Technological	- зростання інтересу до виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції, вирощеної за принципом органічного землеробства; - імпорт інноваційної техніки та технологій, що знижує собівартість; - часткова інформатизації сільського господарства.	- відсутність законодавчої бази, що регулює ГМО; - технологічні застарілість більшості підприємств; - переважання екстенсивного способу виробництва сільськогосподарської продукції; - низький рівень ефективності в галузі.
Legal	- державна цільова програма розвитку українського села; - стратегії розвитку аграрного сектора економіки; - земельна реформа.	- низький рівень правового та судового захисту прав інвесторів; - недостатній розвиток національних систем сертифікації і контролю якості експортної продукції.

Environmental	<ul style="list-style-type: none"> - 70% території України займають сільськогосподарські угіддя, понад 17% - ліси і лісовкриті площі; - сприятливий клімат для сільського господарства; - великі запаси чорнозему; - значна забезпеченість водними ресурсами; - вигідне географічне розташування країни. 	<ul style="list-style-type: none"> - внесення недостатньої кількості органічних добрив; - зменшення родючості ґрунтів за останні 20 років на 3,14%; - повсюдне недотримання сівозмін; - неконтрольоване зниження рівня ґрунтових вод; - деградація земель внаслідок ерозії, втрати родючого шару; - частка території радіаційно забруднена: - на значній частці території або були, або тривають бойові дії.
----------------------	---	---

В соціальній сфері існує загроза розростання великих агрохолдингів, що може спричинити безробіття селян, до того ж зараз заробітна плата у робітників, задіяних у сільському господарстві, порівняно мала [35]. Проте імідж професії зростає і більш ніж 3,6 млн. населення зайняті в сільськогосподарському виробництві.

В технологічному аспекті безперечним плюсом є зростання зацікавленості виробників у екологічних товарах, поширюється органічне землеробство [58]. Проте законодавчі прогалини в сфері генної інженерії, відсутність технічних норм перешкоджають розвитку аграрного сектора. До того ж обладнання на підприємствах застаріле, малоефективне, тому збільшення обсягів виробництва відбувається екстенсивним способом.

В законодавстві наявні стратегії розвитку аграрного сектора та державна програма розвитку села сприяють підвищенню експортного потенціалу країни, але низький рівень правового та судового захисту прав інвесторів, нестабільність законодавчої бази перешкоджають припливу в країну капіталів для розвитку виробництва, підвищення його ефективності.

З точки зору навколишнього середовища, то воно надзвичайно сприятливе для розвитку сільського господарства, країна багата чорноземами, клімат помірний, без раптових перепадів температур, а також висока забезпеченість водними ресурсами. Проте внесення недостатньої кількості органічних добрив, недотримання сівозмін, зниження рівня ґрунтових вод та ерозія ґрунтів призвело до зменшення родючості земель на 3% за останні 20 років. А також війна 2022 року стала причиною того, що велика частка територій непридатна для вирощування через діючі бойові дії або через наслідки цих дій.

Якщо розглядати географічну структуру експорту України, то можна виділити три основні регіони – це країни СНД, Європа та Азія. Географія експорту сільськогосподарських продуктів з України за останні роки зазнала істотних перетворень. Так, якщо до 2014 року країни СНД, включаючи Росію, були одними з основних споживачів української агропродукції (до 40%), то як видно з діаграми, відображеної на рис. 2.2, в 2021 році ця цифра трохи перевищує 7%. Це пов'язано з тим, що з 2014 року в зв'язку з агресією Росії, українські аграрії посилено працювали над пошуком нових ринків збуту.

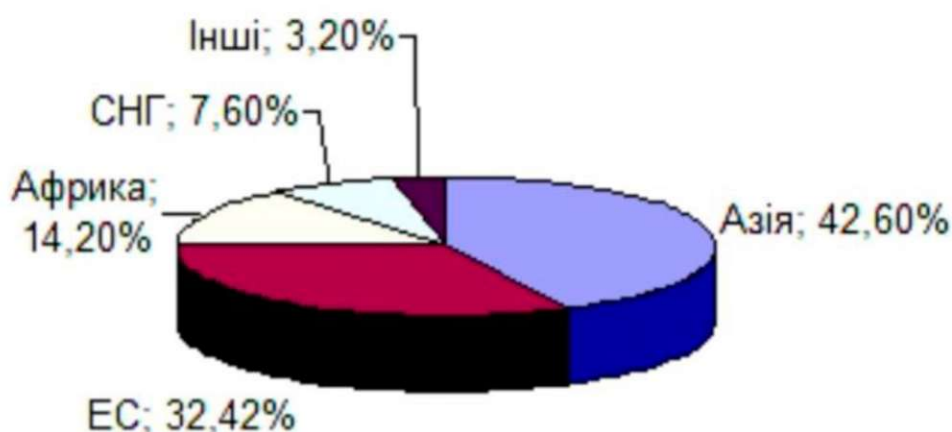

Рис. 2.2. Географія експорту сільськогосподарської продукції з України в 2021 році

Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [36].

Сьогодні азіатські країни є ключовими партнерами України в цій сфері. Закупівля сільгосппродукції країнами Азії в 2021 році збільшилася майже на 18% (до 9,4 млрд \$) і склала 42,6% від загального агроекспорту України.

Згідно з даними Державної Митної служби України [43], Україна увійшла до трійки найбільших експортерів сільськогосподарської продукції в Європейський Союз. Як результат, частка ЄС в 2021 році досягла показника 32,4%. Обсяги поставок агропродукції в країни Африки в 2021 році збільшилися на 43% і склали 14,2% (близько 3,3 млрд \$).

Якщо аналізувати по країнам, то основними споживачами українських сільськогосподарських продуктів є Китай і Єгипет. У 2021 ці країни (як і Туреччина) збільшили обсяги закупівель цієї продукції майже в 1,5 рази.

Як результат, вони відтіснили на третє місце Індію, яка протягом трьох років була лідером в цьому списку. Крім цих країн, основними споживачами української сільськогосподарської продукції є Туреччина, Нідерланди, Іспанія, Німеччина, Польща, Італія і Білорусь.

Якщо аналізувати за видами продукції, то за останні роки основними покупцями зерна згідно з даними Державної Митної служби України є Єгипет (15%), Китай (10%), Іспанія (9,8%), Нідерланди (8,5%) і Туреччина (7,0%). Ці країни забезпечують більше половини обсягів експорту українських зернових.

Лідером із закупівлі олійних культур ось вже другий рік є Німеччина (в 2021 р – 18,9%). Потім йдуть Туреччина (18,2%), Бельгія (13,3%), Єгипет (9%), Франція (6,7%) і Білорусь (5,4%). Сумарно вони забезпечили майже 80% експортних доходів українським постачальникам.

Традиційно, основним покупцем масла і жирів в Україні є Індія. У 2021 вона забезпечила понад 40% українського експорту цієї продукції. Зі значним відставанням йдуть: Китай (9,4%), Нідерланди (8,4%) Іспанія (5,9%), Італія (5,8%) і Ірак (5,2%).

Основними напрямками поставок м'яса з України є країни Європи та Азії, а саме: Саудівська Аравія (в 2021 г. – 24%), Нідерланди (14%), Словаччина (8%), Азербайджан (5%), Білорусь (4,9 %) і Німеччина (4,5%). Більше 30% молока і вершків закупає Китай і 15% вершкового масла – Азербайджан.

Згідно з даними митної статистики, основними імпортерами українських яєць є ОАЕ – близько чверті всього експорту. Істотно поступаються їм Ірак (12%) і Гонконг (11,3%).

Підводячи підсумки, слід зазначити, що не дивлячись на значні досягнення в Україні в експорті сільськогосподарської продукції, все ж вона має сировинну спрямованість. А як показує світовий досвід, це суттєво стримує експортний потенціал галузі [59]. Так наприклад, у Франції, експорт сільськогосподарської продукції становить трохи більше 13% від усього експорту агропродовольчої продукції. Для України переробка сільськогосподарської продукції є пріоритетом номер один.

Стратегічним напрямом розвитку експортного потенціалу України є регіон країн Перської затоки. Значення цього регіону для України обумовлюється значним потенціалом для взаємовигідного торговельно-економічного співробітництва [23], адже країни Перської затоки в середньому на 90% залежать від імпорту сільськогосподарської продукції. За даними Світового банку, лише Королівство Саудівська Аравія задовольняє власні потреби на 20%, самозабезпечення ж інших країн не перевищує 10%. Зараз цей регіон активно розвивається, збільшується кількість населення і відповідно збільшується попит на якісні товари харчування. Арабські країни Перської затоки є одним із найбільших у світі резервуарів вільних капіталів. Це обумовлює зацікавленість України бути залученою до виробничої, валютно-економічної і торговельної діяльності в регіоні [26].

В дослідженні було проведено SWOT-аналіз співпраці України з країнами Перської затоки (рис. 2.3).

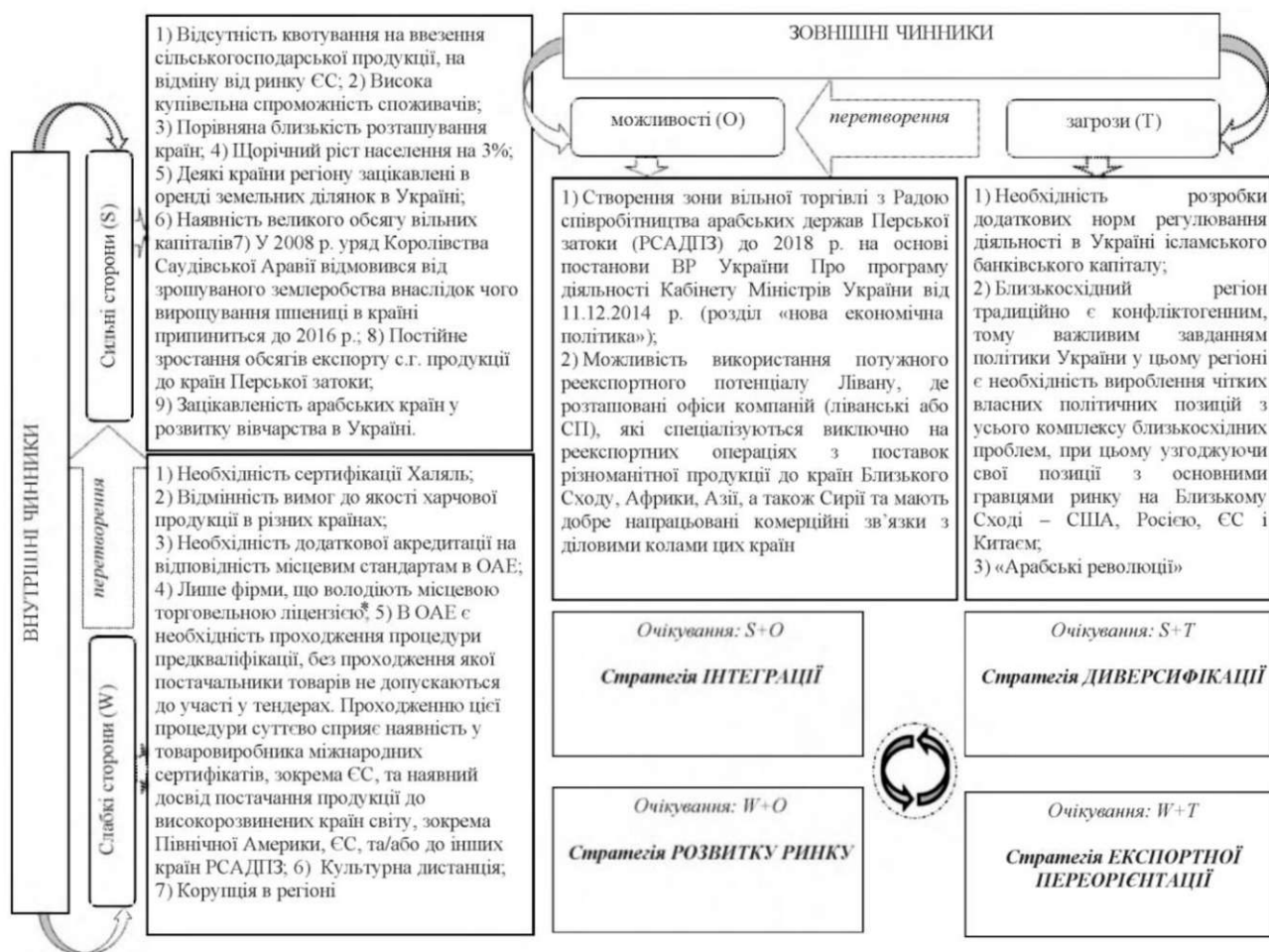

Рис. 2.3. SWOT-аналіз співпраці України та країн Перської затоки

Джерело: [22; 33; 43; 45; 12].

Проаналізувавши сильні та слабкі сторони відносин України та країн Перської затоки очевидно, що переваг більше ніж недоліків, а сертифікація товарів спрощується експортним досвідом України на ринку ЄС. Відносно конфліктності регіону, то поділяємо думку з В. І. Коміренко і О. В. Гончарова, які вважають, що попри балансування у відносинах з Ізраїлем та арабськими країнами, Україна може відіграти певну роль у мирному процесі на Близькому Сході, зокрема у мирному врегулюванні палестинсько-ізраїльського конфлікту. Залучення української сторони може мати позитивний ефект завдяки тому, що в історичному аспекті відносини арабських країн та України ніколи не були проблемними, на відміну від відносин із країнами-метрополіями Францією, Великобританією та США [33, с. 35].

На Близькому Сході Україна має широкі можливості збуту своїх агропродовольчих товарів, які потенційно можуть бути конкурентоспроможними в зазначеному регіоні [55]. В країнах Близького Сходу, а особливо в країнах Перської затоки найбільш затребуваними наразі є курятина, курячі яйця, кондитерські вироби, рослинні олії та маргарин. Найбільш перспективними, хоч ще і недостатньо сформованими, є напрями експорту риби та молочної продукції, зокрема масла, вершків, сухого молока, сирів та морозива.

Незважаючи на те, що на даному ринку існує такий специфічний вид обмеження, як необхідність сертифікації продукції стосовно того чи відповідає вона нормам шаріату і чи може вживатись мусульманським населенням. Втім такі компанії, як Рошен, АВК, Лакталіс-Україна, Гадяч Сир, ПАТ «Козятинський м'ясокомбінат», Миронівський хлібопродукт, Агропромгрупа «Пан Курчак», Комплекс Агромарс, компанія «Група Креатив» вже отримали сертифікацію халяль. Більшість з них здійснює поставки на ринок Кувейту, ОАЕЮ, Ємену, Єгипту. Наразі МХП докладает зусиль аби отримати сертифікацію і на ринок Саудівської Аравії.

2.2. Аналіз торгівлі агропромисловою продукцією України на міжнародному аграрному ринку

Продуктивність та інноваційність агропромислового сектору не тільки здійснює внесок у формування ВВП, але й формує світову продовольчу безпеку.

Частка агропромислового сектору у національному ВВП залежить від ряду факторів, як то природно-кліматичні умови, доступ до ринків збуту, спеціалізація тощо [47]. На рівень розвитку АПК здійснює вагомий вплив державна політика та політика наднаціональних інститутів, що регулюють зовнішні ринки. Так, наприклад, Німеччина спеціалізується на машинобудуванні та хімічній промисловості, тому потреба у продовольчих товарах забезпечується на основі імпорту із сусідніх країн, зокрема, із Польщі. Остання навпаки зробила фокус на підвищенні конкурентоспроможності власного сектору АПК та забезпечила зростання експортних позицій сільськогосподарських товарів на ринку ЄС.

Аграрна політика ЄС має давню історію, яка бере свій початок у 60-х роках минулого століття. Основними завданнями спільної Аграрної Політики (САП) ЄС є забезпечення стабільного, стійкого виробництва безпечних продуктів харчування за доступними цінами для європейців, а також забезпечення гідного рівня життя фермерів та сільськогосподарських працівників.

У 1962 р. Рада Європейського Союзу започаткувала створення спільних ринкових організацій для шести сільськогосподарських продуктів (злаків, свинячого м'яса, яєць, м'яса птиці, фруктів, овочів та вин), запровадила правила конкуренції, а також створила Європейський аграрний фонд підтримки та управління (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (EAGGF)) [34]. САП базується на спільному внутрішньому ринку, наданні преференцій внутрішній продукції та фінансовій солідарності, що включає різні види фінансових гарантій сільськогосподарським виробникам.

Аграрна політика ЄС розподіляє виробництво сільськогосподарських продуктів між країнами-членами на основі найбільших переваг у виробництві конкретного продукту. Проте структура експорту значно відрізняється від

структури виробництва, і провідну роль відіграють в експорті не країни-виробники, а країни, які мають найбільш розвинену торговельну структуру в галузі [25]. Так, наприклад, станом на 2020 рік, в структурі експорту м'яса в ЄС найбільшу частку мають Нідерланди (26,90%) та Італія (24,28%); в структурі експорту молока – Німеччина (23,82%) та Нідерланди (14,38%); в структурі експорту сирів – Нідерланди (22,00%) та Німеччина (19,00%) тощо.

Для країн, що входять до економічних союзів, створюються умови для вільної конкуренції у межах таких союзів, уніфікується оподаткування тощо. Зовсім інша ситуація має місце, коли країна не є членом економічного союзу, проте має наміри реалізувати стратегічні плани стосовно проникнення на відповідні національні чи міжнародні ринки та наростити свої конкурентні позиції.

Співпраця міністерства аграрної політики України з ЄС стосовно розробки спільної аграрної політики розпочалася ще задовго до підписання угоди про зону вільної торгівлі. У 2006 р. було підписано Меморандум про взаєморозуміння для Діалогу з аграрних питань з Генеральним директором Європейської Комісії «Сільське господарство та розвиток сільської місцевості», яким передбачено такі напрями співробітництва: обмін інформацією з питань сільськогосподарського виробництва і торгівлі, досвіду в розробці та впровадженню політики в сфері сільського господарства та розвитку сільської місцевості, а також законів та норм; обговорення нових технологій, що мають відношення до сільськогосподарського розвитку; обмін думками щодо підвищення якості сільськогосподарської продукції, а також географічних позначок та виробництва органічної продукції тощо.

Після підписання угоди про асоціацію серед усіх інших виникли питання щодо реформування сільськогосподарської галузі України, стану та перспектив розвитку спільної сільськогосподарської політики ЄС та України, співпраці в аграрній сфері.

Перед Україною постає завдання щодо визначення перспективних напрямів конкуренції на зовнішніх ринках аграрної продукції [16]. Для конкретизації спеціалізації країни у сфері АПК ми у своїх дослідженнях

акцентували увагу на оцінюванні внутрішнього потенціалу країни, ретроспективному аналізі показників експорту, та можливостях, що відкриваються у зв'язку із підписанням угоди про асоціацію з ЄС.

Відносно політичних та інституційних напрацювань можна відмітити значний прогрес у сфері АПК України [27]. Так Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначено цінові, кредитні, регуляторні та інші аспекти державного управління щодо регламентації виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку. В Україні діє Аграрна біржа, в межах якої Аграрний фонд здійснює державне цінове регулювання, що дозволяє уникнути різкого підвищення або зниження цін на сільськогосподарську продукцію.

Законом України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» передбачено захист прав та інтересів сільськогосподарських товаровиробників, які здійснюють оптовий продаж сільськогосподарської продукції власного виробництва. Ці та інші закони та підзаконні акти регулюють різноманітні аспекти функціонування АПК України, створюють умови для рівних умов розвитку суб'єктів господарської діяльності. Разом з тим Верховна Рада вчергове відклала питання щодо зняття мораторію на продаж сільськогосподарських земель. І цей фактор вносить дестимулюючий вплив на розвиток ринкових відносин в аграрній сфері.

Крім політичних факторів, що здійснюють вплив на розвиток АПК, мають місце природно-кліматичні, що формують спеціалізацію галузі. Якщо говорити про внутрішню спеціалізацію України у сфері АПК, то перевага надається продукції рослинництва.

За період 1990-2020 рр. намітилися основні тренди у зміні посівних площ під основні сільськогосподарські культури: відбулося суттєве зменшення площ, відведених під кормові культури, що корелює із зменшенням питомої ваги тваринництва у структурі сільськогосподарської продукції; значно зросли площі під вирощування соняшнику, як реакція на зростання попиту на зовнішніх ринках на дану культуру; площі під картоплю та цукровий буряк залишилися без суттєвих змін, оскільки внутрішній попит на культури

задоволений, а витрати на їх вирощування доволі суттєві; обсяги посівів під зерновими та зернобобовими характеризуються високим рівнем волатильності, що пов'язано із зміною попиту на зовнішніх ринках.

За даними Державної служби статистики України, посівні площі під урожай в 2020 році склали близько 28 млн га [28]. Зокрема, Укрстат звітував про виділення полів під види сільськогосподарських культур наступним чином:

- озима пшениця – 6,6 млн га;
- соняшник – близько 5,85 млн га;
- кукурудза – близько 5 млн га;
- ячмінь – 2,6 млн га;
- ріпак – близько 1,3 млн га;
- картопля – 1,3 млн га;
- горох – 253,4 тис га;
- цукровий буряк – 220,6 тис га;
- овес – 182,5 тис га;
- жито – 117,2 тис га;
- гречка 67,5 тис га;
- кавуни – 47,8 тис га;
- рис – 10,9 тис га.

Основні сільськогосподарські культури України – це яра та озима пшениця, кукурудза, жито, ячмінь, овес, соняшник, соя, цукрові буряки, картопля, цибуля, часник, горіхи, виноград, ріпак, капуста, помідори, огірки, перець, баклажани, кавуни, дині [9]. Кліматичні умови України дозволяють вирощувати різноманітні овочі у відкритому ґрунті (у 2020 році під них було відведено 444 тис га).

Найважливіші сільськогосподарські культури України – це озима пшениця, кукурудза, соняшник, соя, ячмінь, картопля, ріпак, цукровий буряк. Розглянемо пшеницю більш детально.

У період з 2010 по 2020 роки посівні площі під пшеницею в Україні зросли на 347,5 тис. га — до 6,8 млн га (рис. 2.4.). Найбільший приріст площ

під культурою за цей період було зафіксовано в господарствах південних областей та на Харківщині.

Аналіз даних за останні 10 сезонів демонструє, що найбільший приріст площ під культурою зафіксовано у господарствах Харківської, Одеської, Запорізької, Херсонської та Миколаївської областей. Саме ці регіони постраждали від бойових дій в 2022 році.

Тим часом, якщо порівняти дані за цей період, найбільше скорочення площ під пшеницею зафіксовано у господарствах Сумської, Вінницької та Черкаської областей. У період з 2010 по 2020 роки посівні площі під культурою там скоротились на 61,2, 59,2 та 52,8 тис. га відповідно.

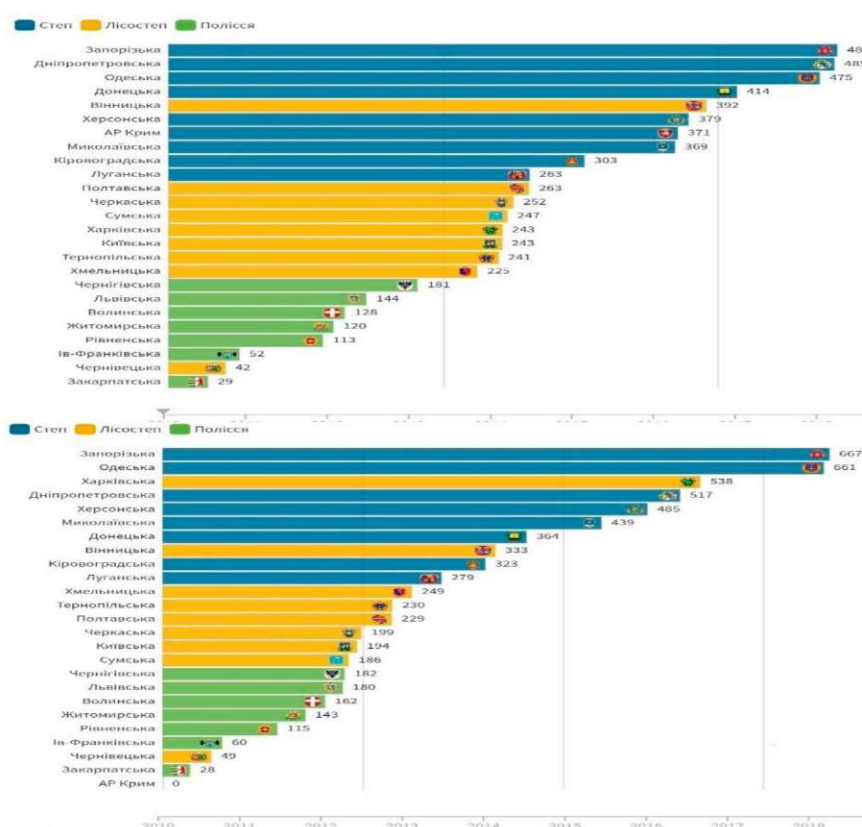

Рис. 2.4 – Посівні площі під пшеницю в Україні за 2010-2020 роки

Разом з тим Україна впродовж тривалого періоду перебуває у десятці найбільших країн-експортерів зернових культур. З початком російської агресії світ відчув, що таке дефіцит української пшениці. Адже Україна посідає 6-е місце у світовому експорті (табл. 2.3.). Трійка лідерів за виробництвом не змінилась, це США, Канада та росія.

Найбільші світові експортери зернових, 2016

Пшениця				Ячмінь			
Позиція	Країна	Обсяг експорту, млрд. дол. США	Частка у світовому експорті, %	Позиція	Країна	Обсяг експорту, млрд. дол. США	Частка у світовому експорті, %
1.	США	5,4	14,8	1.	Австралія	1,1	19,2
2.	Канада	4,5	12,4	2.	Франція	1,1	18,2
3.	Російська Федерація	4,2	11,6	3.	Аргентина	0,6	10,2
4.	Австралія	3,6	9,9	4.	Німеччина	0,5	8,5
5.	Франція	3,4	9,3	5.	Російська Федерація	0,4	7,2
6.	Україна	2,6	7,2	6.	Україна	0,4	6,3
7.	Німеччина	1,9	5,3	7.	Велика Британія	0,3	5,4
8.	Аргентина	1,9	5,1	8.	Канада	0,3	5,0
9.	Румунія	1,3	3,5	9.	Румунія	0,2	3,7
10.	Польща	0,8	2,2	10.	Данія	0,2	2,5

Щодо продуктивності вирощування рослинних культур, то в даному питанні відбувається поступове підвищення збору урожаю з 1 га площі землі. За даними Укрдержстату урожайність зернових в Україні має тенденцію до зростання, починаючи з 1999 року в середньому на 16-17% на рік. Також відбувається збільшення площ під посівами [42]. В першу чергу, дані позитивні зміни пов'язані із можливістю імпорту високоякісних добрив та вживаної імпоротної сільськогосподарської техніки. Проте за таких умов урожайність українського рослинництва підпадає під значну залежність від світової кон'юнктури на сільськогосподарському ринку, адже прибутки фермерів та підприємств формують базу та можливість для закупівлі більш дорогих та високоякісних добрив та техніки [50]. Відповідно, в кризові роки урожайність буде зменшуватись, так як це відбулось із цукровим буряком в період 2008 – 2010 рр., в 2014 р. та в 2022 році.

У таблиці 2.3 представлені найбільші українські експортери зернових. Згідно із статистичними даними п'ять найкрупніших українських експортерів експортують більше 50% зернових. Саме вони завдають тренди у розвитку даної галузі АПК. Найбільшими імпортерами українського зерна є країни Африки, Азії та Європи [14]

Таблиця 2.3

Пшениця		Ячмінь		Кукурудза	
Компанія	%	Компанія	%	Компанія	%
"Нібулон"	8,4	"ГранумІнвест"	12	"Кернел"	7,9
"Кернел"	7,2	"Нібулон"	10,6	"Нібулон"	7,8
"Каргілл"	5,6	ДПЗКУ	7,6	ADM	4,7
ДПЗКУ	4,8	"Кернел"	6,5	ДПЗКУ	4,2
"Луї Дрейфус Україна ЛТД"	3,6	ADM	5,7	UKRLANDFARMING PLC	4,2
"Бунге Україна"	3,1	"Бунге Україна"	2,4	"НоблРесорсиз Україна"	3,5
ADM	2,9	"НоблРесорсиз Україна"	2	"Каргілл"	2,3
"Агропро-сперсіс"	1,7	ППК "Агроресурс"	1,9	"Гленкор Інтернешнл"	1,8
"Гленкор Інтернешнл"	1,4	"Луї Дрейфус Україна ЛТД"	1,8	"Луї Дрейфус Україна ЛТД"	1,7
"Амбар Експорт"	1,3	"БТГ ПактуалКомодітіс" (Україна)	1,8	"Бунге Україна"	1,6
Інші	60,1	Інші	47,7	Інші	60,2
Всього	100	Всього	100	Всього	100

Найбільші компанії-експортери зернових

При експорті зернових важливе значення має наявність логістичних комплексів, транспортних вузлів. Україна має достатні потужності для зберігання та транспортування зерна, однак вони потребують модернізації. До відміни обов'язкової сертифікації в Україні функціонувало біля 790 зерноскладів ємністю 33,5 млн. т. [52]. Інші склади та елеватори або не надають якісні послуги. Або не мають належного технічного оснащення. Крім того, мають місце високі витрати на логістику, що не сприяє зростанню конкурентоспроможності України на міжнародних ринках (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Витрати на логістику аграрної продукції, дол. США/т

Витрати	США	ЄС	Україна
Вартість витрат на транспортування і сертифікування до порту	20	18	32
Вартість перевалки на FOB	8-10	6,2	18
Всього витрат	29	24,2	50

Відповідно до інтегрального показника LogisticsPerformanceIndex (LPI), Україна у 2018 р. посіла за ефективністю логістики тільки 69 місце у світі, поступившись багатьом країнам, які теж мають статус країн з транзитивною економікою. Показник кожного року покращувався, тому можемо казати про

позитивні зміни [17]. LPI включає в себе оцінку таких параметрів як: зручність митного оформлення; якість торговельно-транспортної інфраструктури; простоту оформлення покупок за конкурентоспроможними цінами; компетентність та якість логістичних послуг (вантажоперевезення, експедирування та митне оформлення); можливість відстежування переміщення вантажу; своєчасність доставки вантажів. Конкуруванню на основі витрат заважає логістична складова, оскільки на сьогоднішній день Україна не може забезпечити прийнятні ціни на транспортування продукції.

Крупні українські експортери намагаються самотужки вирішити проблеми аграрної логістики. Так компанія «Нібулон» реалізує проекти з розбудови власного флоту, модернізації суднобудівно-судноремонтного заводу, будівництва перевантажувальних терміналів та комплексів із зберігання зернових та олійних культур.

Хоча АПК України тяжіє до рослинництва, тваринництво відіграє важливе значення для України у посиленні міжнародних конкурентних позицій. Зважаючи на те, що квоти на постачання м'яса баранини, яловичини, птиці для країн і надалі зростатимуть, в Україні є вагомі підстави і надалі нарощувати свій потенціал у виробництві даного асортименту.

Рис. 2.5 демонструє динаміку поголів'я птиці в Україні. Так, кількість голів птиці на кінець 2021 р. склала 199,7 млн. голів, що на 55 млн. менше, ніж в 1990 році. Не зважаючи на зростання поголів'я після 2000 р. обсяги виробництва м'яса птиці не досягли рівня радянських часів, не зважаючи на зростання попиту на зовнішніх ринках.

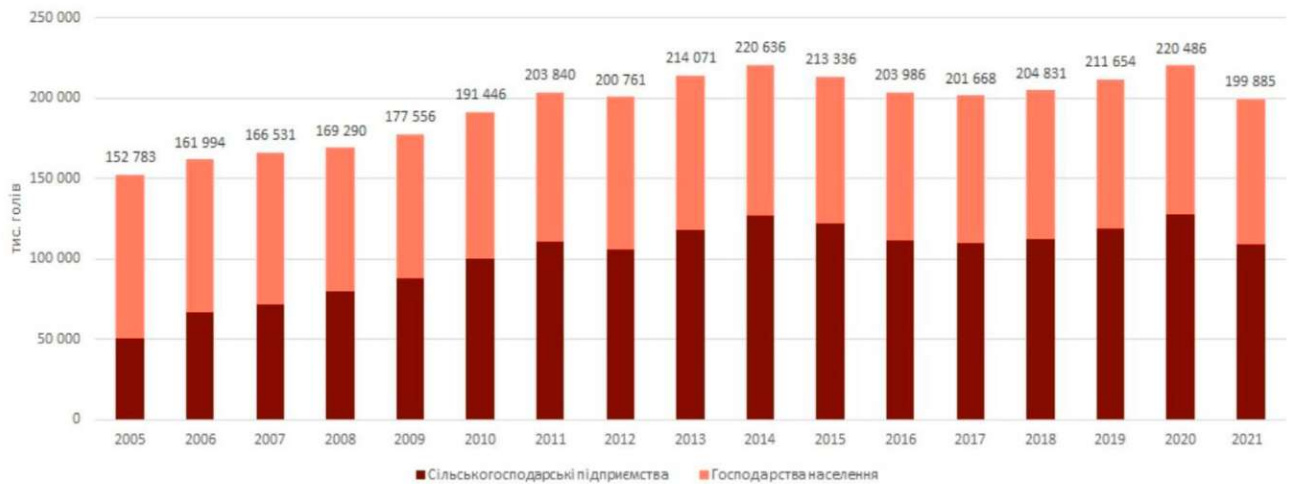

Рис. 2.5. Поголів'я птиці в Україні

Проте на фоні птиці, вирощування корів, свиней демонструє різке зниження обсягів виробництва в галузі, про що свідчить рис.2.6. та рис 2.7. Так, поголів'я свиней за 28 років зменшилось із 19,946 млн. до 5,840 млн. голів, корів – із 8,527 млн. до 2,9 млн. Голів [31]. Розпаювання колективних земель, а також зростання цін на корми призвело до зміщення акцентів на користь розвитку рослинництва.

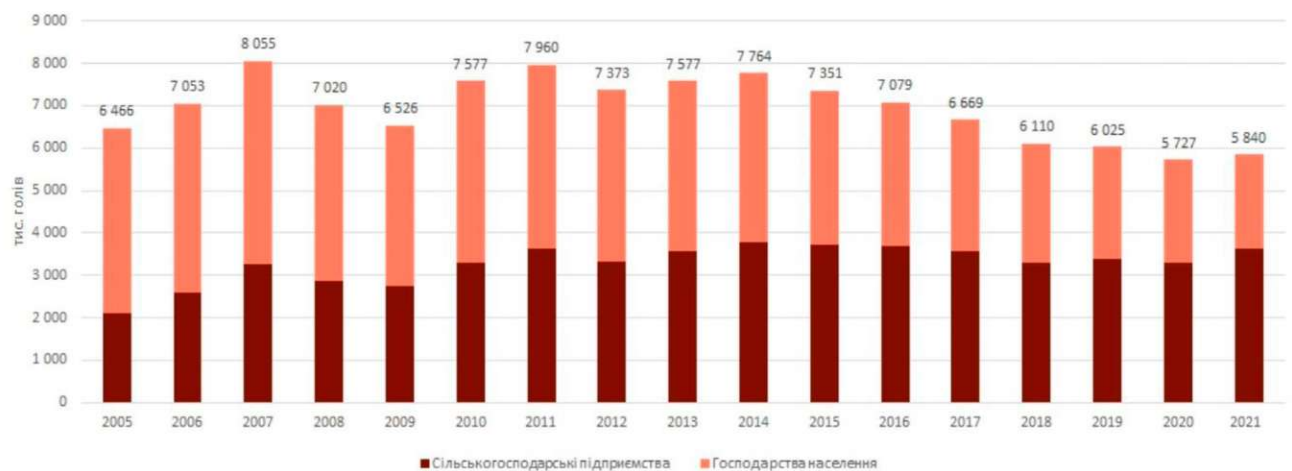

Рис. 2.6. Поголів'я свиней в Україні

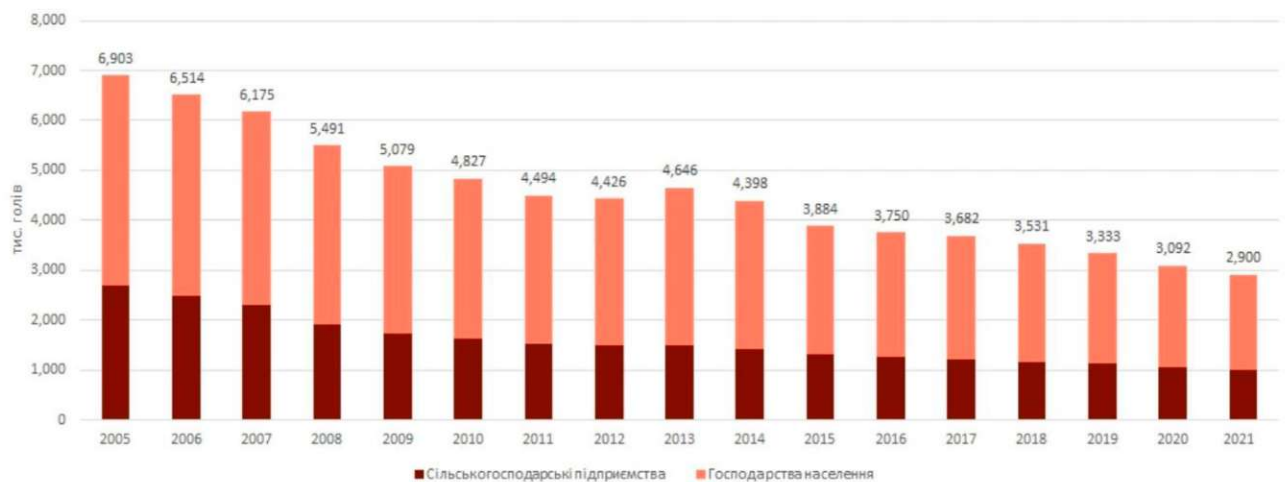

Рис. 2.7. поголів'я корів в Україні

В сфері виробництва вовни скорочення за останні 30 років відмічається в 19 разів з 29,804 тис. тон до 1,57 тис. тон. Аналогічно до попередніх товарів, українське виробництво вовни не витримує зовнішньої конкуренції.

За даними державної фіскальної служби України у 2021 р. було експортовано 32 т баранини й козлятини, скоротивши експорт на 84,5% [29]. Обсяг експорту зріс майже у 7 разів порівняно з 2016 р. Найбільшим імпортером баранини та козлятини є ОАЕ, Турція та Оман [53].

Думки експертів стосовно доцільності нарощування виробництва баранини розділилися. Ряд з них вважають, що через високу собівартість баранини та низькими цінами, що склалися на зовнішніх ринках, виробляти баранину не вигідно [37]. Інші, навпаки, вважають, що розведення елітних сортів баранини має рентабельність близько 40%, а отже є доцільним розвивати даний напрям діяльності. Крім того, є попит на халальну баранину. Для постачання даної позиції виробникам необхідно отримати відповідний сертифікат.

Розглянемо експорт та імпорт основних сільськогосподарських товарів в Україні за 2021 рік.

За офіційними даними Держмитслужби, зовнішньоторговельний обіг сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів (товарні групи 1–24 УКТЗЕД) за підсумками 2021 року збільшився на 24 % у порівнянні з 2020 роком та досяг понад \$ 35,4 млрд, або 25,1% усього зовнішньоторговельного обігу товарами України.

При цьому експортовано продукції аграрного сектору на суму \$ 27,7 млрд (або 40,7 % від загального експорту товарів з України), що на 25 % більше, ніж у 2020 році.

Найвагомішими частинами експорту продовольчих товарів та с/г продукції у 2021 році залишились зернові культури, олія, насіння олійних культур та макухи, тверді відходи від вилучення рослинних жирів і олій.

Основними країнами, до яких постачалась українська агропродовольча продукція, були: Китай, питома вага якого становила 15,5 % у структурі експорту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів, Індія – 7,1 %, Нідерланди – 6,4 %, Єгипет – 5,8 %, Туреччина – 5,3 %.

Імпорт сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів за вказаний період збільшився на 19 % до 2020 року і становив \$ 7,7 млрд (або 10,6 % від загального імпорту товарів в Україну). Найбільшу частку у структурі імпорту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів становили: риба, ракоподібні та молюски; їстівні плоди та горіхи; алкогольні та безалкогольні напої; тютюн і промислові замітники тютюну.

У структурі імпорту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів найбільшу питому вагу посідали: Польща – 10,3 %, Італія – 7,2 %, Німеччина – 6,8 %, Туреччина – 6,5 %, Індонезія – 4,2 %.

Тому незважаючи на те, що згідно реального стану речей, в Україні зростає лише сектор рослинного виробництва, ситуація останніх років сприяє зростанню експорту всіх без винятку позицій агропромислового комплексу [51].

За класифікацією UNCTAD вся продукція АПК діляться на дві укрупнені категорії: продукти харчування (в які частково входять первинні сільськогосподарські продукти) та рідкісні сільськогосподарські продукти.

Проаналізувавши географічну структуру експорту, можна зробити висновок, що експорт харчових товарів, який значно переважає за обсягами експорт рідкісних сільськогосподарських товарів, спрямований в основному в країни із активно зростаючим попитом на сільськогосподарську продукцію, також до деяких країн ЄС: Індія (10,19%), Єгипет (8,62%), Іспанія (6,03%),

Китай (5,50%), Нідерланди (4,99%), Італія (3,87%), Іран (3,83%), Польща (3,43%) і т.д.

Натомість експорт рідкісних сільськогосподарських товарів більше спрямований до країн ЄС, аніж до східних країн. Так, станом на 2021 рік, структура географічна структура основних країн-імпортерів виглядає так: Польща (19,00%), Румунія (14,90%), Туреччина (10,92%), Китай (7,30%), Німеччина (7,02%), Італія (5,84%), Угорщина (5,69%), Литва (2,94%), Чехія (2,67%), Словаччина (2,29%) і т.д.

Не дивлячись на всі преференції від Угоди про асоціацію з ЄС, не слід загострювати увагу виключно на ринку ЄС. Як показала практика, найбільший поштовх національному АПК надав ринок Близького Сходу [24]. В перспективі такою самою рушійною силою можуть бути інші азійські ринки, такі як Індія, Китай, Пакистан, Індонезія і т.д. В цих країнах, на відміну від країн ЄС, населення постійно зростає, а потреби в товарах АПК задовольняються слабо. Саме тому, налагоджуючи контакти з різними країнами, можна пристосовуватись до конкретних умов попиту на їх територіях, і, відтак, формувати власну стратегію розвитку сектору АПК.

Аграрна політика в умовах війни оперативно реагує на наявні виклики: це і спрощення земельних відносин та оподаткування малих форм господарювання, і фінансова державна підтримка аграрників, і спрощення питання митних бар'єрів для імпорту й експорту, скасування акцизів на пальне і зниження податку на додану вартість, для того, щоб здешевити пальне для с/г виробників [30].

В Україні була оголошена програма «Сади перемоги», спрямована на ефективне використання доступних земельних ділянок і залучення всіх ресурсів для вирощування харчових продуктів задля недопущення продовольчої кризи в Україні [48]. Наразі діє експортна стратегія 2022-2026 рр, тому потрібно підлаштовувати експорт с/г продукції під реалії військового часу, шукати та створювати нові логістичні канали.

Конкурентоспроможність України на міжнародних ринках складається не тільки з потенціалу виробництва конкретних найменувань, але й з можливості

доставити їх до кінцевого споживача у належні терміни та належної якості. Зважена інвестиційна політика, спрямована на залучення потенційних інвесторів у сферу розбудови аграрної логістики сприятиме підвищенню ефективності функціонування АПК України в цілому.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКИХ АГРОКОРПОРАЦІЙ

3.1. Удосконалення механізму посилення експортного потенціалу українських аграрних корпорацій в умовах євроінтеграції

Сучасний стан розвитку експортного потенціалу аграрних підприємств характеризується певними особливостями. Зокрема, фіксується значне зростання цін на ресурси сільськогосподарського виробництва, а також скорочення фінансової підтримки і стимулювання вітчизняного виробництва експортоорієнтованої сільськогосподарської продукції тощо.

Триває процес адаптації вітчизняних сільськогосподарських підприємств до вимог тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічних операцій з аграрною продукцією, зумовленого євроінтеграцією, спостерігається недостатня дієвість державної підтримки й захисту економічних інтересів аграрних підприємств-експортерів.

Один із напрямів використання наявного експортного потенціалу аграрних підприємств передбачає підвищення ефективності виробництва та реалізації продукції, яка спрямовується на експорт, що в свою чергу, залежить від розвитку системи управління якістю продукції та впровадження раціональної маркетингової діяльності [18]. Розвиток експортного потенціалу повинен ґрунтуватися на стратегії нарощування експортних можливостей та має здійснюватися щодо всіх його складових. Системна взаємодія складових експортного потенціалу дозволяє гармонізувати економічні інтереси аграрного підприємства та суб'єктів сфери обігу в експорті сільськогосподарської продукції.

Умовою реалізації експортного потенціалу аграрних підприємств є поступове їх входження до складу інтегрованих структур аграрного бізнесу або розвиток інтеграційної взаємодії в сфері обігу сільськогосподарської продукції, орієнтованої на експорт та гармонізацію економічних інтересів аграрних підприємств з іншими учасниками такого процесу [11].

Сучасною ознакою прогресивних змін у сільському господарстві України є посилення інтеграційних процесів у світову економіку, зокрема, в межах Угоди про асоціацію між Україною та країнами ЄС. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС покликане сприяти процесу нарощування експортного потенціалу аграрних підприємств та стимулювати розвиток зовнішньої торгівлі вітчизняною сільськогосподарською продукцією.

Основними зовнішньоекономічними аспектами зони вільної торгівлі з ЄС є: скасування мит при торгівлі товарами; домовленості про технічні бар'єри в торгівлі та інструменти торговельного захисту; гармонізація санітарних та фітосанітарних заходів; сприяння торгівлі та співробітництво в митній сфері, єдині з ЄС правила походження товарів; торгові відносини в енергетиці; торгівля послугами; інвестиції, визнання кваліфікації; конкурентна політика; права інтелектуальної власності та географічне позначення [54].

Участь вітчизняних суб'єктів господарювання аграрної сфери в євроінтеграційному процесі загалом є позитивною, проте, в умовах інституційно-структурної трансформації галузі мають місце певні складності та обмеження, які гальмують вихід сільськогосподарських підприємств на європейський ринок аграрно-продовольчої продукції. Для сільськогосподарських підприємств відкрилися нові можливості для налагодження тісної економічної взаємодії та міжнародної співпраці у виробництві аграрно-продовольчої продукції та її реалізації на внутрішньому й зовнішньому ринках [39]. Поглиблення євроінтеграційного й глобалізаційного процесу зумовлюють необхідність формування ефективних інституцій, здатних відстоювати економічні інтереси вітчизняних виробників аграрно-продовольчої продукції в складному зовнішньому економічному середовищі. Зокрема, спільний європейський ринок сільськогосподарської продукції високою купівельною спроможністю. У зазначеному сегменті ринку діють особливі вимоги до походження й якості аграрно-продовольчої продукції, висока ступінь адміністрування експортно-імпортних операцій, встановлені відповідні вимоги, норми й правила щодо експорту сільськогосподарської сировини й готової продукції для експортерів тощо. Поряд із обмеженими можливостями

здійснення зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств на європейському ринку, можна спрогнозувати проблеми їх роботи на внутрішньому ринку аграрно-продовольчої продукції. Вони зумовлені лібералізацією зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС, що посилить конкуренцію через входження європейських виробників сільськогосподарської продукції на внутрішній ринок країни. Звідси, необхідно удосконалити інституційний механізм, який має бути спрямований на формування ефективної системи сприяння й підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції, хоча би на тому ж рівні, що і в країнах-членах ЄС та провести інституційно-структурну трансформацію українського аграрного сектору й диверсифікувати український експорт аграрно-продовольчої продукції на європейський ринок [32].

Підприємства аграрного сектору української економіки володіють потужним якісним потенціалом виробництва аграрно-продовольчої продукції для задоволення потреб внутрішнього і зовнішнього ринків. Зокрема, це природно-ресурсний потенціал, потенціал трудових ресурсів та інші, наявність якого дозволяє нарощувати вітчизняне виробництво сільськогосподарської продукції та збільшити обсяги її експорту на зовнішній ринок. Реалізація наявного потенціалу аграрного сектору в умовах посилення міжнародної конкуренції неможлива без запровадження низки організаційно-інституційних заходів [13]. Вони мають бути спрямованими на виконання встановлених умов і правил, наприклад, щодо вирощування сільськогосподарської сировини, її збирання, зберігання, пакування й транспортування тощо. Серед чисельних конкурентних переваг українських аграрних підприємств особливе місце посідає якість земель сільськогосподарського призначення та їх площа. Загальна площа сільськогосподарських угідь в Україні є майже утричі більшою, ніж у Польщі, у 2,5 рази більшою, ніж в Німеччині, в півтора рази – ніж у Франції та Іспанії. Вказана перевага є ще відчутнішою за площею ріллі, яка в Україні більш ніж утричі перевершує аналогічний польський показник, а також у 2,75 рази – німецький, у 2,5 рази – іспанський і майже у два рази – французький [2, 3, 5, 7, 8]. Визначаючи перспективні напрями нарощування

експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції, передусім на ринок ЄС, доцільно акцентувати увагу на кількох важливих завданнях (рис.3.1).

Рис. 3.1. Перспективні напрями та завдання нарощування експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції

Насамперед, необхідно забезпечити прискорений розвиток фермерських господарств, як базового структурного елементу аграрно – продовольчого виробництва. В цьому напрямі важливим залишається формування ефективної інституційної системи сприяння та підтримки їх розвитку, а також розвиток ринкових інститутів та забезпечення конкуренції в сфері аграрного бізнесу. Розвиток фермерських господарств сприятиме формуванню кооперативного руху в сільській місцевості та дозволить диверсифікувати експорт аграрної продукції на європейський ринок.

Також, необхідно удосконалити державну фінансову політику в напрямі перерозподілу фінансових ресурсів між галузями аграрно-промислового комплексу, збільшити видатки на розвиток ринкової та інтеграційної інфраструктури, модернізацію, міжнародної транспортно-логістичної, маркетингової та інформаційної інфраструктури аграрно-продовольчого ринку країни [5; 8].

Для нарощування експортоорієнтованого виробництва сільсько-господарської продукції необхідно створити ефективні фінансові інституції, які б відповідали розвитку ринкових відносин в аграрній сфері. Насамперед це стосується створення ефективної моделі фінансово-кредитного забезпечення експортоорієнтованого виробництва та експортерів вітчизняної аграрної продукції, а також впровадження різних форм фінансового лізингу, небанківського кредитування, страхування ризиків в сфері виробництва й експорту тощо.

Важливою складовою інституційного впливу на активізацію експортоорієнтованої діяльності аграрних підприємств є поліпшення умов інвестування розвитку галузі й аграрних підприємств [57]. Необхідно створити передумови для концентрації внутрігалузових інвестиційних ресурсів, а також залучення прямих іноземних інвестицій у розвиток експортоорієнтованого сільськогосподарського виробництва. Необхідно забезпечити створення сучасної індустрії залучення прямих іноземних інвестицій, включаючи формування аграрних кластерів та агротехнопарків, орієнтованих на трансфер сучасних технологій виробництва й переробки вітчизняної сільськогосподарської продукції.

3.2. Шляхи підвищення міжнародної конкурентоспроможності національних агропромислових підприємств

Для оцінки поточного становища українського АПК та моделювання механізмів підвищення конкурентоспроможності національних підприємств

АПК, проаналізуємо на основі SWOT-аналізу сильні, слабкі сторони, а також можливості та загрози підприємств галузі та країни в цілому.

Сильні сторони:

- 1) Вигідне географічне розташування, що дає змогу експортувати продукцію АПК як в західні країни, так і країни Сходу;
- 2) Родючі чорноземи, які дають змогу розвивати рослинництво;
- 3) Низька вартість робочої сили в селах, що дає переваги агробізнесу при плануванні прибутків.
- 4) Наявність ринку землі, що не лише приваблює іноземних інвесторів, а й дає можливості розвиватися вітчизняному малому та середньому агробізнесу [30].

Слабкі сторони:

- 1) Своєрідні «ножиці цін», які формують значний розрив між сільськогосподарською та промисловою продукцією, значно знижуючи можливість розвитку малого та середнього агробізнесу, який орієнтований на внутрішній ринок;
- 2) Низький розвиток тваринництва;
- 3) Відсутність державної підтримки агрогалузі у вигляді доступних кредитів та дотацій;
- 4) Відтік робочої сили із сіл внаслідок розриву в оплаті праці між селами та містами [40];
- 5) Висока роль невеликої кількості агрохолдингів за низької ролі малого та середнього агробізнесу;
- 6) Відсутність виробничих потужностей та інвестицій в галузь задля підвищення ступеню переробки агропродукції.

Можливості:

- 1) Розвиток тваринництва;
- 2) Розвиток рослинництва щодо рідкісних або маловідомих продуктів, зменшуючи роль зернових, тим самим зменшуючи ризики від цінових коливань на зернові на світовому ринку;

3) Стимулювання переїзду молоді до сільської місцевості, надаючи дотації, кредити, та земельні наділи для ведення власного господарства для домашніх або бізнес-потреб;

4) Стимулювання науковців до розробки стартапів в галузі АПК;

5) Збільшення експорту товарів АПК на ринок Азії;

6) Створення виробничих агрокластерів в окремих областях України;

7) Стимулювання за допомогою податків ведення тепличного господарства;

8) Стимулювання розвитку альтернативної енергетики, що базується на відходах сільського господарства (на кшталт «зелених» тарифів у випадку вітряної та сонячної енергетики).

Загрози:

1) Відсутність реформ, що знизить конкурентоспроможність галузі в довгостроковій перспективі;

2) Подальше погіршення екології через недотримання екологічних норм та стандартів вітчизняною промисловістю;

3) Мала кількість агрохолдингів на національному ринку, що провокує його монополізацію, ціновий диктат, та внаслідок низької конкуренції деградації галузі;

4) Різде зменшення обсягів прісної води з кожним роком, що провокує погіршення стану землі та зниження її родючості;

5) Відсутність програм по опрісненню морської води задля збільшення обсягів ерегації;

6) Низька додана вартість експорту товарів АПК в довгостроковій перспективі, що означатиме статус «сировинного придатку» країни як і у випадку нафтодобувних країн;

7) Низький розвиток агрономічної освіти, що означає застій в галузі та зниження конкурентоздатності внаслідок застосування традиційних методів.

Виходячи із наведених пунктів SWOT-аналізу, можна зробити висновок про те, що сучасний ринок АПК України по своїй суті нагадує більше

сільськогосподарський ринок, аніж агропромисловий ринок, адже промислової складової в ньому досить низька частка.

Задля підвищення конкурентоспроможності національних підприємств АПК, першим кроком має стати різкий розвиток аграрної логістики, адже наразі ініціатива в даному питанні належить підприємцям, а не державі.

В першу чергу потрібен розвиток транскордонних шляхів, а саме міжнародних автобанів, річкового, залізничного сполучення між країнами на регіонами України, а також збільшення пропускної здатності морських портів. Стимулюванням до розвитку логістичної складової може стати часткова або повна передача державної транспортної власності у приватну власність, або ж надання державою довгострокових концесій приватному сектору задля швидкого розвитку в короткостроковій перспективі.

Наступним етапом має стати закріплення статусу АПК як пріоритетної галузі для розвитку на державному рівні. На цьому фоні мають надаватися дотацію населенню, що проживає в сільській місцевості, надання пільг на розвиток агробізнесу, а також надання соціального житла в сільській місцевості на безкоштовній основі тим сім'ям, які цього потребують.

Разом з цим має відбуватись не лише розвиток малого та середнього бізнесу, а й прихід іноземних агрохолдингів. Це пов'язано із тим, що агрохолдинги в цілому формують правила гри на ринку, тому початкове створення одних умов для малого та середнього бізнесу із подальшою цих умов після приходу холдингів, не є раціональним [57]. Малий та середній бізнес має одразу пристосовуватись до умов глобалізації ринку та шукати свою нішу на ньому. Теоретично, на ринку АПК України мають відігравати вагому роль не менш як 50 холдингів (національних та іноземних). Тільки за таким умов будуть сформовані відповідні умови для конкуренції, які в свою чергу сформують конкурентні ціни та якість продукції АПК України.

Не менш важливою є розробка плану реального банківського фінансування сільського господарства на вигідних умовах вже зараз. В тому числі, можливо залучати кредити МВФ та ЄБРР саме в сектор АПК з попередньо оголошеними планами розвитку. Міжнародний контроль надасть

можливість до значно більшої ефективізації використання наданих коштів, ніж за допомогою національних програм кредитування.

Завершальним етапом має стати позиціонування України як глобального агропромислового гравця із якісною продукцією, яка має спрямовуватись перш за все на азійські ринки, де попит на дану продукцію з часом буде лише зростати.

Так чи інакше, але будь-яка ініціатива розвитку АПК має направлятися з боку держави, адже без її зацікавленості даний ринок, як і будь який інший, буде розвиватись хаотично без чіткого результату в кінцевому випадку.

ВИСНОВКИ

На основі попередніх напрацювань дослідників експортного потенціалу нами визначено власне бачення суті експортного потенціалу: «експортний потенціал – це частина економічного потенціалу країни в аспекті якої формується можливість виробництва експортоорієнтованої продукції». У свою чергу, під «експортоорієнтованою продукцією» ми розуміємо те продукцію, яка відповідає міжнародним стандартам якості та може бути призначена для реалізації за межами митної території держави.

Міжнародне економічне співробітництво в сфері аграрного виробництва має на меті вирішення глобальної проблеми нестачі продовольства, запровадження сталого сільського господарства, розширення міжнародної торгівлі та обміну технологіями, стимулює аграрний інноваційний розвиток. Все це досягається через взаємодію форм міжнародного економічного співробітництва. Міжнародна торгівля об'єднує майже всі країни світу. Зростання обсягів виробництва та імпортно-експортних операцій на міжнародному аграрному ринку свідчить про інтенсивний розвиток світового господарства.

Основними гравцями на агро-ринку є країни-лідери – Європейський Союз та Сполучені Штати Америки. ЄС займає близько 40% загального світового

експорту сільськогосподарської продукції. Важливо зазначити, що розвинені країни експортують на світовий ринок не дешеву продовольчу сировину, а готову продукцію з високим вмістом доданої вартості на відміну від країн, що розвиваються, в яких немає ефективних переробних виробничих потужностей. Країни, що розвиваються і економіка яких є аграрно-індустріальна чи просто аграрна – Бразилія, Мексика, Аргентина, В'єтнам та ін., експортують – сировину, зерно, напівфабрикати. У структурі собівартості аграрної продукції цих країн – низький вміст доданої вартості, що гальмує розвиток обробної та харчової промисловості, формує для цих країн хронічні макроекономічні проблеми – безробіття, зовнішні займи, бідність, голод та ін.

В результаті дослідження зробленок висновок, що, в межах відносин України та країн Перської затоки, перша може очікувати залучення іноземних інвестицій, особливо в аграрний сектор. Така торгова співпраця дозволить диверсифікувати структуру експорту вітчизняних товарів сільськогосподарського виробництва, а також розширить експортний потенціал України.

Формуючи власні експортні стратегії виходу на близькосхідний ринок виробники мають враховувати, що існує два шляхи імпорту товарів в країни Перської затоки. Перший спосіб здійснюється через реекспортні поставки спеціалізованими компаніями Лівану, а інший варіант передбачає спільне підприємництво з країнами Перської затоки.

Загалом же Україна має гарні кліматичні умови та природні й трудові ресурси для розвитку експортного потенціалу аграрного сектора економіки, проте існує багато проблем. Значний вплив політичних факторів та корупція перешкоджають розвитку та реалізації експортного потенціалу. Наразі держава може зберегти європейські ринки і географічно диверсифікувати азійські, проте без державного регулювання спроби виробників можуть бути марними, тож стабілізація політичної системи та збереження унітарності держави виходять на перший план в розвитку будь-якого сектора економіки.

Проведений аналіз географії експорту аграрно – продовольчої продукції свідчить про посилення позицій українських сільгоспвиробників на ринках

країн Близького та Далекого Сходу, зокрема Китаю. У перше чергу, це обумовлено інституційними змінами в зовнішньому середовищі. В експортних поставках кукурудзи входження України у міжнародні торгові організації зумовила переорієнтацію на країни Близького і Далекого Сходу, зокрема Єгипет, Китай (частка у експорті збільшилася до 9–13%). При відкритті доступу до ринків країн ЄС вітчизняним товаровиробникам м'яса птиці вдалося досягнути європейських стандартів якості, що дозволило конкурувати із відповідною продукцією європейського походження.

За результатами проведеного наукового дослідження виявлено й обгрунтовано перспективні напрями розвитку експортного потенціалу вітчизняних аграрних підприємств. Перспективним напрямом є виробництво органічної сільськогосподарської продукції, вирощування для задоволення потреб європейського ринку овочів, фруктів та продуктів їх переробки, а також ягід та горіхів. Інституційно-структурна трансформація зумовила формування сприятливого інституційних передумов для розвитку експортоорієнтованої діяльності, що дозволило вітчизняним експортерам аграрно-продовольчої продукції переорієнтуватися із традиційних зовнішніх ринків на нові (Австрію, Нідерланди та інші країни-члени ЄС). Цей сегмент є досить привабливим для малих та середніх аграрних підприємств, за умови забезпечення сертифікації продукції та впровадження європейських вимог, норм і правил в процес виробництва аграрно-продовольчої продукції.

Підсумовуючи, можна сказати, що Україна має достатньо сильні шанси поступово підвищувати свою роль на міжнародному ринку агропромислової продукції шляхом удосконалення аграрної логістики; надання гарантій аграріям у випадках коливань міжнародних цін на сільськогосподарську продукцію; надання доступних кредитів на розвиток аграрних підприємств; створення програми просування вітчизняних товарів на іноземні ринки тощо.

Для посилення експортного потенціалу українських аграрних корпорацій на міжнародних ринках важливо концентруватися на наступних завданнях: розвиток фермерства, зміни пріоритетів фінансової підтримки, розвиток фінансової інфраструктури агросектору, поліпшення інвестиційного клімату.

Досягти позиціювання українських агрокорпорацій як глобальних агропромислових гравців можна лише з допомогою держави, тому ми визначили основні кроки щодо реалізації вищенаведених завдань:

1. Ліквідація частини фіскальних пільг для великих агроформувань, які спеціалізуються на експорті вузького спектру сільськогосподарських культур із низьким ступенем переробки.
2. Зниження рівня монопольного впливу агрохолдингів на розвиток аграрного ринку шляхом відміни спецрежиму зі сплати ПДВ для сільгоспвиробників, земельні банки яких акумулюють понад 5 тис га земельних угідь.
3. Цільове виділенні фінансових ресурсів ФГ.
4. Лібералізація низки дозвільних процедур, пов'язаних із реєстрацією договорів агролізингу, оподаткування доходів с/г кооперативів, оформленням сезонних працівників.
5. Реалізація в прикордонних регіонах Західної України пілотних проектів зі створення транскордонних агротехнопарків та аграрних кластерів.

Україна має значно більше можливостей розвитку в галузі АПК, аніж в промисловості, через наявність значних родючих територій та попит на продукцію АПК на зовнішніх ринках. Комплексний підхід до розвитку АПК дозволить стимулювати зростання експортного потенціалу не лише пшениці, кукурудзи та соняшникового насіння та олії, які мають стійкі позиції вже сьогодні, але дозволило б розвивати експорт тих культур та товарів, які не мають вагомих переваг через недоінвестування або відсутність розвинених ринків збуту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Challenges and Opportunities in a Global World. (2021) [Electronic resource]. – Access: <http://www.fao.org/3/ca4305en/ca4305en.pdf>.
2. Doing Business: Measuring Business Regulations / World Bank Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/>.
3. Eleventh WTO Ministerial Conference. Ministerial conferences. Buenos Aires. Argentina: World Trade Organization. 2017. URL : <https://www.wto.org/english> (дата звернення: 21.12.2019)
4. FAOSTAT. - [Electronic resource]. - Mode of access: <http://faostat.fao.org>
5. Fragile States Index 2019. The Fund for Peace. URL:<https://www.google.com/search?q=failed+states+index+2019&rlz>.
6. Home country measures that promote responsible foreign agricultural investment: Evidence from selected OECD countries. [Electronic resource]. – Access: <http://www.fao.org/3/a-i5802e.pdf>
7. Kenneth D. Weiss Building an Import/Export Business – NY, 2007. – 214 p.
8. Linnemann H. Econometric Study of International Trade Flows. The Economic Journal. Jun., 1967. Vol. 77. Working Paper no 306. P. 366–368.
9. Nairobi Ministerial Declaration. Tenth wto ministerial conference, Nairobi. World Trade Organization. 2015 https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc10_e/mc10_e.htm (дата звернення: 06.02.2020)
10. Regulation (EU) 2017/1566 of the European Parliament and of the Council of 13 September 2017 on the introduction of temporary autonomous trade measures for Ukraine supplementing the trade concessions available under the Association Agreement. I Legislative acts Regulations. Official Journal of the European Union 30.9.2017 [Electronic Mode]. – Access Regime: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:L:2017:254:FULL&from=EN>
11. Rocznikstatystycznyrolnictwa, 2014. – Warszawa: GłównyUrządStatystyczny, 2015. – 445 s. – S. 395.

12. The export process for Saudi Arabia [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.export2saudi.com/about>
13. The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. Connecting to Compete 2014. Trade Logistics in the Global Economy, Washington DC, 2014. – 72 p.
14. The State of Agricultural Commodity Markets 2018. Agricultural trade, climate change and food security. FAO. Rome 2018. [Electronic resource]. – Access: <http://www.fao.org/3/I9542EN/i9542en.pdf>
15. Trade Map, List of exporters for the selected product - [Electronic resource]. - Mode of access: http://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx
16. United Nations Conference on Trade and Development України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unctadstat.unctad.org/>
17. Wheat Exports by Country [Electronic Mode]. – Access Regime: <http://www.worldstopexports.com/wheat-exports-country/>
18. World Bank [Electronic Mode]. – Access Regime: <https://lpi.worldbank.org/international/global?sort=asc&order=Logistics%20competence#datatable>
19. World Food and Agriculture – Statistical pocketbook 2021. [Electronic resource]. – Access: <http://www.fao.org/3/ca6463en/ca6463en.pdf>.
20. World Trade Statistical Review 2021. Highlights of world trade. [Electronic resource]. – Access: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2019_e/wts2019chapter02_e.pdf
21. World Trade Statistical Review 2021. Trade in merchandise and commercial services. [Electronic resource]. – Access: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2019_e/wts2019chapter04_e.pdf
22. Абумуфрех М. Зовнішньоекономічні відносини України з країнами Перської затоки : дис. канд. ек. наук : 08.00.02 / Абумуфрех Мурад Махмуд Хасан - Львів, 2014. - 203 с.

- 23.Абумуфрех М. Порівняльна товарна і географічна структура експорту та імпорту України і держав Перської затоки / Мурад Абумуфрех. // Збірник наукових праць ЧДТУ Серія: Економічні науки. - 2014. - №37. - С. 27-33.
- 24.Бурлака Н.І., Балтремус О.М. Стан та перспективи розвитку агропромислового комплексу України. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки та практики. 2016. №6. С. 31-38
- 25.Варшавська Н.Г. Аналіз конкурентного середовища європейського аграрного ринку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Випуск 12. Частина 1. С. 55-59.
- 26.Волович О. О. Стратегія активізації співпраці України з державами Перської затоки: аналітична доповідь / О. О. Волович, Ж. Б. Ігошина, В. В. Макух, А. С. Поспелов, Г. В. Шелест; за ред. О. О. Воловича. - Одеса : Фенікс, 2011. - 90 с.
- 27.Ганза І.В. Експортний потенціал вітчизняних підприємств АПК в дискусії інтеграції до європейського ринку / І.В. Ганза // Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. - №5. – 2015.
- 28.Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- 29.Державна фіскальна служба України. Митна статистика зовнішньої торгівлі товарами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sfs.gov.ua/mytna_statystyka/richni_pokaznyky/321361.html
- 30.Державна цільова програма розвитку зернового сектора «Зерно України – 2008–2015 // Проект Міністерства аграрної політики України, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>
- 31.Дефіцит баранів: чому українське вівчарство нецікаве підприємцям [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/deficit-baraniv-comu-ukrainske-vivcarstvo-necikave-pidpriemcam>
- 32.Залізко В. Вплив агрохолдингізації сільськогосподарських підприємств на соціально-економічний розвиток сільських територій. Економіка України. – 2013. – № 6 (619). – С. 71-78

- 33.Коміренко В. І. Особливості економічного співробітництва між Україною та Саудівською Аравією [Електронний ресурс] / В. І. Коміренко, О. В. Гончаров // Сучасні питання економіки і права. - 2011. - Вип. 1. - С. 34-38. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Sper_2011_1_9.pdf
- 34.Конєв Р.Ю. Розвиток інфраструктури перед експортного транспортування зерна в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/4-2015/16.pdf>
- 35.Кундицький О. О., Чинники розвитку підприємств аграрного сектора України / О. О. Кундицький, Н. С. Чопко. // Економіка и управление. - 2012. - №6. - С. 54-58.
- 36.Мазаракі А.А. Управління експортним потенціалом України : [монографія] / [А.А. Мазаракі та ін.] ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К. : Київ. нац.торг.-екон. ун-т, 2007. – 210 с.
- 37.Маслак О. Логістика експорту зерна в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://propozitsiya.com/logistika-eksporta-zerna-v-ukraine>
- 38.Мельник Т.М. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз / Т.М. Мельник // Міжнародна економічна політика. – 2008. – № 1–2(8–9). – С. 241–271.
- 39.Нібулон. Інвестиційна діяльність. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nibulon.com/data/investiciina-diyalnist/dlya-investoriv/zovnishnoekonomichna-diyalnist.html>
- 40.Осадчук В. Як погана логістика заважає українським аграріям вийти на міжнародні ринки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://persona.pumb.ua/ua/club/digest/detail.php?CODE=yak-pogana-logistika-zavazhae-ukrayinskim-agrariyam-viyti-na-mizhnarodni-rinki>
- 41.Осовська Г.В. Економічний словник / [Г.В. Осовська, О.О. Юшкевич, Й.С. Завадський]. – К. : Кондор, 2006. – 356 с.
- 42.Осташко Т. О. Експорт агропродовольчих товарів у ЄС: перспективи і завдання / Т. О. Осташко // Економіка і прогнозування. — 2016. — № 1. — С. 83–93.

- 43.Перелік товарів критичного імпорту для окремих країн світу [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.zhytomyr-rda.gov.ua/images/mod_pages/Zagal_niy_krit_mport_16_10_2014.doc
- 44.Побоченко Л.М. Експортний потенціал сільськогосподарської галузі України в умовах Євроінтеграції / Л.М. Побоченко, О.С. Сабатін // Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету. – 2016.
- 45.Політичні відносини між Україною та ОАЕ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://uae.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ae/diplomacy>
- 46.Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
- 47.Пугачов М. І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін / М. І. Пугачов // Економіка АПК. - 2017. - № 5. - С. 12-18.
- 48.Розпорядження Кабінету міністрів України від 27 грудня 2017 р. №1017-р. «Про схвалення Експортної стратегії України (“дорожньої карти” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки»
- 49.Сайкевич М. І. Експортний потенціал сільськогосподарських підприємств / М. І. Сайкевич, О. Д. Сайкевич // Інноваційна економіка. - 2013. - №41. - С. 104-110.
- 50.Співробітництво з ЄС в сільськогосподарській сфері [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/20508>
- 51.Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2017 році. Статистичний збірник / А. Фризоренко (відп. за випуск) // Державна служба статистики України. – 2018.
- 52.Столбуненко Н.М. Особливості та преспективи розвитку зернової логістики України. Ринкова економіка: сучасна теорія та практика управління. 2017. Том 16. 32. С. 188-198
- 53.ТОП-10 компаній-експортерів зернових з України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/top-10-kompanij-eksporteriv-zernovih-z-ukraini>

54. Угода про асоціацію. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 06.02.2020).
55. Угода про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua> (дата звернення: 07.02.2020)
56. Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua> (дата звернення: 07.02.2020)
57. Україна встановила новий абсолютний рекорд з експорту зернових — 43,9 млн т [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://agropolit.com/news/5231-ukrayina-vstanovila-noviy-absolyutniy-rekord-z-eksportu-zernovih--439-mln-t>
58. Шпичак О. М. Вигоди та проблеми експорту зерна з України / О. М. Шпичак, О. В. Боднар // Економіка АПК. — 2013. — № 10. — С. 5–15.
59. Щербина С.В. Розвиток зовнішньоторговельних перспектив агропромислового комплексу України в контексті євроінтеграції / С.В. Щербина // Економіка АПК. — 2009.
60. Яценко О. М. Застосування графічних моделей для оцінки результатів Європейської інтеграції в аграрному секторі регіону / О. М. Яценко, М. І. Сайкевич // Наук. вісник Нац. аграр. ун-ту. - 2007. - Вип. 110; ч. 1. - С. 54 - 58.

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну магістерську роботу

здобувача вищої освіти Державного податкового університету

Месаблішвілі Марії Нугзарівни

Експортна орієнтація українських аграрних корпорацій на міжнародних ринках

Актуальність теми. Ефективна експортна орієнтація агрокорпорацій України визначає роль України на міжнародному аграрному ринку.

Наукова новизна даної роботи полягає у аналізі сучасного стану експорту аграрної продукції України. Приклад азійського вектору розвитку використано, як приклад ефективної експортної орієнтації українських аграрних компаній функціонує на ринку, та може використовуватися для підвищення конкурентоспроможності України на міжнародних ринках. У роботі обґрунтовано висновки та прогнози щодо пошуку нових та розвитку існуючих напрямків для експорту в сфері АПК. Отже, тема магістерської роботи є досить актуальною та значущою.

Якість проведеного аналізу проблеми, та табличного матеріалу. На достатньо високому рівні для такого роду наукових робіт здійснено дослідження даної теми роботи. Для виявлення наявних проблем щодо експортної орієнтації українських аграрних корпорацій на міжнародних ринках було проведено детальний аналіз на базі даних Державної служби статистики України, СОТ та інші. Текстовий та табличний матеріал містить поглиблену інформацію досліджуваної теми. Були коректно підібрані методи та методики, що відповідають умовам дослідження. Структура роботи повністю відповідає завданню з підготовки магістерського наукового дослідження.

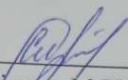
Обґрунтованість пропозицій і висновків та їх практична цінність у роботі підприємства, установи, організації, МФУ України. Цінність наведених у роботі пропозицій полягає у комплексному підході до вибору шляхів вдосконалення механізму посилення експортного потенціалу українських аграрних корпорацій в умовах євроінтеграції. В свою чергу, це покращує ефективність та підвищує конкурентоспроможність національних агропромислових корпорацій на світовому ринку.

До недоліків роботи можна піднести не досить детальний розгляд інших векторів розвитку експортного потенціалу, в яких могли б рухатися українські корпорації. Проте вказаний недолік не впливає на позитивне оцінювання роботи.

Загальний висновок і оцінка роботи. У роботі було детально розкрито проблематику обраного напрямку, описано наявні проблеми та надано

практичні рекомендації щодо їх вирішення. На підставі викладеного матеріалу, магістерська кваліфікаційна робота виконана у відповідності з завданням із дотриманням всіх вимог. Робота заслуговує оцінки «добре», а її автор Месаблішвілі Марія Нугзарівна – присвоєння кваліфікації «магістра» з міжнародних економічних відносин.

Рецензент д.е.н., доцент,
завідувач кафедри економіки,
підприємництва та економічної безпеки

(підпис, М.П.)

Л.В. Слюсарева

«08» 01 2023 р.

Державний податковий університет
Підпис _____
засвідчую:
Начальник відділу роботи з персоналом _____
« » 20 р.

Навчально-науковий інститут економічної безпеки та митної справи

Кафедра міжнародних економічних відносин

ДОВІДКА
про перевірку курсової/випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи на
академічний плагіат

П. І. Б. автора роботи

Месаблішвілі Марія Нугзарівна

Курс/група _____ МЕМз-21-1 _____

Тема курсової/випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи
«Експортна орієнтація українських аграрних корпорацій на міжнародних
ринках»

П. І. Б. наукового керівника

Стежко Н.В.

Дата захисту

За результатом перевірки оригінальний текст у роботі становить 83,5 %
Відсоток схожості (складається з правомірних запозичень (посилання,
цитування) і неправомірних запозичень (пояснення щодо відсотку тексту,
який не є оригінальним (н/д, стаття або інші роботи автора, які є у базі, але
вони не зазначені в літературних джерелах) 16,5 %, цитат 0,26 %.

Провідний
фахівець

Рябенко М.С.